

Univerza v Mariboru

Fakulteta za varnostne vede

DIPLOMSKO DELO

Pomen ustvarjalnega mišljenja pri kriminalističnih nalogah

Avgust, 2016

Matej Vidrih

Univerza v Mariboru

Fakulteta za varnostne vede

DIPLOMSKO DELO UNIVERZITETNEGA ŠTUDIJA
Pomen ustvarjalnega mišljenja pri kriminalističnih nalogah

Avgust, 2016

Matej Vidrih

Mentor: zasl. prof. dr. Darko Maver

Kazalo

Kazalo.....	3
Povzetek.....	5
Summary- The importance of creative thinking in forensic work	6
1 Uvod	7
1.1 Opredelitev problema	7
1.2 Namen in cilji	7
1.3 Uporabljene metode	8
1.4 Zastavljene hipoteze.....	9
2 Mišljenje in možgani	9
2.1 Nevroznanost in možgani.....	9
2.1.1 Razumevanje mišljenja in odločanja.....	12
2.1.2 Vplivi mišljenja v različnih fazah kriminalističnega dela.....	14
2.1.3 Vpliv možganskih nepravilnosti na mišljenje.....	16
2.2 Vrste mišljenja.....	19
2.3 Strukture mišljenja.....	22
2.4 Značilnosti in metode mišljenja preiskovalcev	24
2.4.1 Vpliv čustev na mišljenje	26
2.4.2 Vpliv percepcije in apercepcije na mišljenje	27
2.4.3 Metode mišljenja in miselne strategije	28
3 Ustvarjalno mišljenje	30
3.1 Pojem ustvarjalnega mišljenja	30
3.1.1 Merila ustvarjalnega mišljenja	31
3.1.2 Stopnje ustvarjalnega mišljenja	34
3.1.3 Tehnike ustvarjalnega mišljenja.....	36
3.2 Situacijska opredelitev ustvarjalnega mišljenja v kriminalistiki	37
3.3 Ustvarjalno mišljenje v kriminalistiki	38
3.3.1 Pomen intuicije na kriminalistično ustvarjalno mišljenje.....	38

3.3.2	Uporaba tehnik ustvarjalnega mišljenja v kriminalistiki	40
3.3.3	Vpliv in posledice dejavnikov na ustvarjalno mišljenje preiskovalca ...	41
3.3.4	Ustvarjalna osebnost preiskovalca.....	43
4	Zaključek.....	45
5	Uporabljeni viri	46

Povzetek

Mišljenje je poseben duševni proces, katerega kompleksnost nima meja, zato še danes predstavlja trn v peti psihologom in znanstvenikom, ki želijo ta pojem proučevati. O mišljenju vemo vse več informacij, vse več panog in ved se ukvarja z njim in njegovim pomenom v svoji stroki. Tudi kriminalistika ni izjema, saj je mišljenje pri reševanju kriminalističnih nalog ključnega pomena za rešitev naloge. Ravno zaradi svoje specifičnosti in stroke se je v kriminalistiki razvila posebna vrsta mišljenja imenovana kriminalistično mišljenje.

Z vidika reševanja problemskih nalog povezanih z našo stroko je zlasti pomembno ustvarjalno mišljenje, ki preiskovalcu omogoči uporabo kreativnosti, drugačnosti in specifičnosti pri njegovem načinu mišljenja. Ustvarjalno mišljenje je izjemnega pomena v vseh fazah kriminalističnega dela, ki zahtevajo različne pristope, metode in strukture mišljenja, ki jih preiskovalec uporablja. Pri tem velja opozoriti, da je ustvarjalnost v veliki meri odvisna od posameznikovih osebnostnih lastnosti, znanja, izkušenj in drugih dejavnikov, ki lahko v danem trenutku ključno vplivajo na mišljenje posameznika in njegovo ustvarjalnost. Te značilnosti so ključnega pomena predvsem v trenutkih sestavljanja hipotez in verzij preiskovalca, odkrivanju sledi in kasneje zaslišanju osumljenca, kjer njegova percepcija in apercepcija skupaj z njegovimi izkušnjami in znanjem vpliva na ustvarjalnost. Ravno ustvarjalnost preiskovalcu omogoči večji obseg pozornosti, drugačno mišljenje od ostalih in s tem bolj raznoliko mišljenje, ki je velikokrat pot do končne rešitve. Velja še poudariti, da je ustvarjalnost preiskovalca velikokrat povezana s težavnostjo kriminalistične naloge, saj težavnejše naloge zahtevajo večjo umsko gibkost in večjo stopnjo kreativnosti posameznika.

Ključne besede: ustvarjalno mišljenje, kriminalistično mišljenje, delo preiskovalcev, kreativnost, kriminalistične naloge, kriminalistični proces

Summary- The importance of creative thinking in forensic work

Thinking is a specific mental process, which complexity has no limits. Its very difficult for psychologists and scientists to study on this concept, despite modern technology around the world. We know more and more informations about thinking every day, there are many disciplines that are dealing with concepts of thinking and its importance, still this notion is one of the most complex human processes to understand. Criminalistics is no exception there, as the thinking has crucial importance for solving criminal tasks everyday. Because of its specificity forensics developed a special type of thinking called criminal thinking.

From aspect of criminalistics and crime solving tasks, the most important type of thinking is creative thinking. This type of thinking causes investigator to use his creativity, diversity and specificity in his way of thinking. Creative thinking has a huge importance at all stages of forensic work. It requires different approaches, methods and structures of thinking by an investigator. It should be noted that creativity depends on an individual personality, knowledge, experience and all other factors that may have a significant influence on the thinking of an investigator and his creativity. All this characteristics are especially important in times of creating hypotheses and versions about the crime, discovering clues and later at interrogation of the suspect, where perception and apperception with investigator experiences and knowledge can have a crucial impact on creativity. The way to solution is often diverse thinking, which allows a wider range of attention. It should be noted that creativity of an investigator often depends on complexity of the criminal tasks. The more difficult tasks require greater mental flexibility and a greater degree of individual creativity.

Keywords: creative thinking, criminal thinking, forensic work, criminal tasks, criminal process

1 Uvod

1.1 *Opredelitev problema*

Mišljenje kot pojem je še danes, kljub vsej znanosti, ki jo premore svet zelo zapleten proces, ki je bil dolgo časa izključno predmet filozofije. Raziskovanje na področju mišljenja je bilo v preteklosti zelo zapleteno, zato je danes to področje še vedno nejasno, najmanj poznano, hkrati pa tudi najbolj kompleksno področje s katerim se ukvarjajo psihologi in drugi znanstveniki. Kljub kompleksnosti tega duševnega procesa, pa danes to področje postaja vse bolj raziskano. Če so še ne dolgo nazaj obstajala številna ugibanja o tem, ali specifične vrste mišljenja sploh obstajajo, lahko danes ob vseh raziskavah in dostopni literaturi trdimo, da se mišljenje ljudi, glede na njihovo stroko razlikuje, kar pomeni, da različne vrste mišljenja obstajajo. Kljub miselnosti piscev in psihologov, da je mišljenje v svoji osnovi še vedno isto pri vseh ljudeh in vseh poklicih, želimo s podrobno analizo literature dokazati, da obstaja mišljenje, ki se v določenih segmentih razlikuje od mišljenja vsakdanjega človeka, ima svoje lastnosti in svoj vpliv pri reševanju kriminalističnih nalog. To mišljenje danes imenujemo kriminalistično mišljenje, katerega pomen in značilnosti bomo predstavili v diplomski nalogi. Mišljenje je v veliki meri odvisno od percepcije in duševnih funkcij. Ena izmed teh je tudi domišljija, ki igra ključno vlogo pri kreativnosti in kreativnem mišljenju. Poiskati je potrebno le povezave, ki bodo na koncu potrdile, da je ustvarjalno mišljenje ključno pri preiskovanju težavnejših primerov. Kot posledica tega, se bomo pri pisanju diplomskega dela osredotočili na vpliv kreativnega mišljenja pri preiskovalcih, ki se dnevno srečujejo z različnimi nalogami, katere zahtevajo specifično vrsto mišljenja in znanja preiskovalca.

1.2 *Namen in cilji*

Namen našega diplomskega dela je raziskati področje mišljenja in dokazati, da obstaja specifičen način mišljenja, ki ga uporabljajo preiskovalci pri svojem delu. Ravno tako je naš namen podrobno preučiti vse vplive na mišljenje preiskovalcev in jih predstaviti v diplomski nalogi. Seveda bo naša glavna tema kreativnost in vpliv le te na mišljenje preiskovalcev. Zajeli bomo vse elemente, ki zadevajo mišljenje kot proces, predvsem pa se bomo pri pisanju osredotočili in raziskali pomen ustvarjalnega mišljenja pri kriminalističnih nalogah. Mišljenje preiskovalcev bomo v

diplomski nalogi predstavili ne le kot duševni proces, temveč tudi kot orodje, ki jim omogoča, da rešujejo največje skrivnosti današnjega sveta. Kreativno oziroma ustvarjalno mišljenje bomo v diplomski nalogi povezali tudi z ustvarjalno domišljijo ter intuicijo, katere pomen je izrazito velik ravno pri kriminalističnem mišljenju. Raziskali bomo tudi pomen izvirnosti in kreativnosti pri povezavi z oblikovanjem suma ter ustvarjalnim mišljenjem. Namen je seveda predstaviti tudi novosti na področju nevroznosti in njihov pomen za razumevanje mišljenja in odločanja. Prvotni namen pisanja diplomske naloge je tudi podrobna raziskava in analiza samega procesa mišljenja preiskovalcev, vpliv kreativnosti na mišljenje, predvsem pa predstaviti mišljenje kot nujno orodje preiskovalcev pri vsakodnevnih nalogah. Nekaj besed bomo namenili tudi delu kriminalistov, kako se kriminalisti razlikujejo glede na mišljenje, ter predstavili tveganja in napake, ki se pri takem načinu razmišljanja lahko pojavijo. Tema se je tekom študija pojavljala pri več predmetih in za njeno razumevanje potrebujemo znanje več panog in disciplin. Mišljenje je vsekakor zapleten proces vsakega posameznika, ki še vedno ni v celoti pojasnjeno in raziskano, zato je nova literatura pri pisanju našega diplomskega dela, ključnega pomena.

1.3 Uporabljene metode

Pri pisanju diplomske naloge si bomo sistematično uredili vse zbrane vsebine, ki smo jih pridobili v zbrani literaturi. Kot načine zbiranja podatkov bomo uporabili knjige, članke ter druga raziskovalna dela. Vso literaturo bomo skrbno pregledali in z metodo analize vsebine strokovne literature povzeli glavna in pomembna dejstva, ki se nanašajo na našo izbrano temo. V diplomski nalogi bomo opisali mišljenje kot duševni proces ter ga postopoma vpletli v temo kriminalističnega mišljenja, kjer bomo uporabili metodo deskripcije ali metodo opisovanja. Pri tem bomo uporabili zbrana dejstva ter smiselno opisali izbrano temo z vidika psihologije kot tudi z vidika kriminalistike. Med pisanjem bomo uporabili tudi primerjalno metodo, saj bomo poskušali kar se da primerjati lastnosti navadnega mišljenja z mišljenjem kriminalistov in preiskovalcev. Primerjali bomo tudi vpliv ustvarjalnega mišljenja na različne tipe preiskovalcev ter uporabili metodo kompilacije ali metodo povzemanja za povzetke in sicer na podlagi analize strokovnega besedila.

1.4 Zastavljene hipoteze

Tekom pisanja diplomske naloge bomo izhajali iz številnih raziskovalnih vprašanj, ki nam bodo v pomoč pri raziskovanju problema. Iz vseh naših raziskovalnih vprašanj izhajajo tudi hipoteze, katere bomo preverili tekom pisanja diplomske naloge.

H1: Preiskovalci so velikokrat izpostavljeni fiksaciji mišljenja. Ta omejuje njihovo kreativnost, kadar preiskovalci nimajo prožnosti mišljenja in sledijo le eni strategiji.

H2: Zelo izkušeni preiskovalci so izpostavljeni nevarnosti dosege optimalne ravni ustvarjalnosti, kar sčasoma lahko vodi v rutino in posledično v nižjo stopnjo ustvarjalnosti.

2 Mišljenje in možgani

2.1 Nevroznanost in možgani

Možgani so del lobanje, človeški organ, ki spada v kategorijo pojmov in organov, ki jih je najtežje razumeti in pojasniti. Kljub vsej tehnologiji in znanju, vemo o možganih danes precej malo. Še vedno veljajo za najbolj kompleksno stvar, ki jo je pri posamezniku možno raziskati. Možgani so del osrednjega živčnega sistema, ki nadzoruje delovanje človeka, med drugim tudi mišljenje, ki je osrednja tema našega diplomskega dela. Sestavljeni so iz skoraj 10 bilijonov nevronov ali živčnih celic, katerih razvoj je seveda postopen, glede na obdobja človeškega življenja. Nevroni med seboj tvorijo tako imenovane sinapse, katerih naloga je vzpostavitev zveze med možganskimi celicami. Več kot ima človek sinaps, bolj kompleksno je lahko njegovo mišljenje, število sinaps pa v literaturi povezujejo tudi z bolj inteligentnim obnašanjem in mišljenjem. Možgani so tako v grobem sestavljeni iz naslednjih večjih enot: mali možgani, možgansko deblo, možganska skorja, cerebrospinalni likvor in hrbtenjača. Vsak del ima svojo nalogo, ki jo opravlja, da lahko procesu v možganski skorji rečemo mišljenje. Pa vseeno največje strokovnjake nevroznanosti in nevrofiziologije zanima, kako se v naših glavah lahko rodijo zamisli? Kako to, da vhodna informacija ni enaka izhodni informaciji (Svantesson, 1992)?

Delovanje možganov je prezapleteno, da bi ga lahko opisali in razložili v nekaj stavkih, lahko pa povzamemo nekaj besed po Davidu Eaglemanu (2014), ki pravi, da je to najbolj kompleksna kilogram in pol težka snov, ki smo jo odkrili v vesolju. Opredeľuje ga kot nadzorno središče, center človeka, ki nadzira in upravlja celotno telo s pošiljanjem ukazov po celem telesu. Ta nadzorni center človeka je sestavljen iz nevronov in podpornih celic, ki zbirajo informacije in na podlagi le teh krmilijo naše vedenje. Podoben problem srečamo tudi, ko želimo opisati mišljenje. Kaj sploh mišljenje je? Kompleksen duševni proces, ki ga ne moremo opisati z eno besedo. Je minljivo, nima barve, nima okusa ali vonja oziroma kakršnekoli druge lastnosti, s katero bi lahko ta proces opisali. Enostavno, gre za zapleten duševni proces, ki se od posameznika do posameznika razlikuje. Podobne ugotovitve najdemo tudi na področju nevroznanosti, ki se v pravu in kriminalistiki zadnja leta pojavlja vse bolj pogosto. Povezava prava in kriminalistike z nevroznanostjo se predvsem pojavi pri obrambi na sodiščih z namenom sklicevanja na neprištevnost (Salecl et al., 2015). "Za dokazovanje olajševalnih okoliščin s pomočjo sodobnih tehnologij možganskih preslikav pa niso dozvetna le ameriška sodišča. Tudi iz Evrope prihajajo poročila o primerih, ko so posnetki obsojenčevih možganov prepričali sodišče, da so mu izrekla blažjo kazen ali pa jo naknadno omilila." (Salecl et al., 2015:92)

Iz ugotovitev Hafnerja (2015), ki jih predstavi v svojem odlomku v knjigi *Možgani* na zatožni klopi, lahko z gotovostjo trdimo, da ima danes nevroznanost, bistveno večjo moč in pomen v kriminalistiki in pravu, kot nekaj let nazaj. Samo s pojavljanjem nevroznanosti na sodiščih v Ameriki ugotavljajo, da se je število primerov, kjer se obramba sklicuje na možganske nepravilnosti med leti 2011 in 2016 potrojilo. Funkcionalne nepravilnosti ugotovljene s pomočjo nevroznanosti danes dobivajo svoj epilog tudi na evropskih sodiščih (Italija, Anglija), kjer obramba izrablja zaznane anomalije obsojenčevih možganov, z namenom pridobitve ugodnejše kazni za obsojenca.

Seveda nas zanima, kakšne tehnologije nevroznanost uporablja, da lahko pride do takšnih ali drugačnih ugotovitev, ki so lahko obsojencu v pomoč ali breme. Poznamo tehnologiji PET in MRI, ki sta tehnologiji za slikanje možganov. Pozitronska emisijska tomografija (PET), ki je tehnologija s pomočjo katere ustvarimo tridimenzionalno sliko vseh funkcij v možganih oziroma telesu. Druga tehnologija je uporaba MRI, katera poteka s tehniko magnetne resonance s katero prikažemo dvodimenzionalno sliko obnašanja atomskih jeder v magnetnem polju. Pogosta je tudi uporaba analize

fMRI oziroma funkcionalne magnetne resonance, s katero so znanstveniki celo lahko razbrali katere filme so preiskovalci gledali. Poznamo še EEG, ki meri električno aktivnost možganov in druge (Salecl et al., 2015).

Vprašanje, ki se nam pojavlja v glavah tekom pisanja diplomskega dela je problematičnost tehnologije, ki ima vse močnejši vpliv na pravo in odločitve kazenskih sodišč. Ali lahko nevroznanost spremeni potek sojenj? Ali lahko vse boljša tehnologija in dognanja spremenijo kaznovalno politiko sodišč in omilijo punitivnost pravosodja? Druga problematika nas doleti ob vprašanju ali je to dobro ali slabo? Dejstvo je namreč, da nevroznanost vse bolj razkriva ozadje človekovega mišljenja, njegovo razumevanje in dojemanje sveta, tako zunanjega kot duševnega. Kot odgovor na vprašanje bomo navedli citat Mihe Hafnerja v knjigi *Možgani na zatožni klopi*.

"Odveč je poudariti, kako velik pomen za kazensko pravo bi lahko imeli takšni podatki, ki bi jih sodišča s tehnikami možganskega preslikavanja pridobila kar neposredno iz glav udeležencev kazenskih postopkov. Če so ugibanja o uporabi primeroma naštetih metod v pravu še hipotetična, pa je v sodni praksi že v uporabi metoda, s katero naj bi bilo v možganih preiskovancev mogoče najti spominske sledi. Gre za iskanje t.i. možganskih prstnih odtisov (brain fingerprinting)." (Salecl et al., 2015:95)

Torej določene metode so že v uporabi, vsekakor lahko z gotovostjo trdimo, da jih bo še več. O kaznovalni politiki je po našem mnenju težko govoriti. Vsekakor lahko do določenih sprememb pride; ali bo to vplivalo na punitivnost pravosodja, pa bi težko odgovorili. Seveda se moramo zavedati, da se ljudje ob tem srečujemo z pomisleki, ki zadevajo zasebnost posameznika, njegove pravice, kakor tudi vsa procesna jamstva. O pozitivnih in negativnih posledicah uporabe teh metod le težko najdemo pravo mnenje. Vsekakor so lahko tehnike v pomoč tako pri preiskovanju, kakor tudi na sodiščih z namenom doseganja pravice, a vseeno se nam glede na nekatere neuspele uporabe metod, pojavi dvom o prepričljivosti in dvomljivosti uporabljenih metod (Salecl et al., 2015).

2.1.1 Razumevanje mišljenja in odločanja

Kaj je mišljenje in kaj je misel? Kako misel vpliva na določeno fazo odločanja pri človeku? Verjetno je težko razumeti kaj mišljenje je, še težje ga je opisati z besedami. Mišljenju lahko pripišemo vse spoznavne procese, ki potekajo v naši glavi, natančneje v delovnem spominu. Mišljenje Pečjak (2001) opiše tudi kot proces odkrivanja novih odnosov med izkušnjami. Opiše ga tudi v širšem smislu, kjer mišljenje definira kot vsak psihični proces, ki poteka brez neposrednega, predhodnega draženja. "Glede na odnos do stvarnosti delimo mišljenje na realistično in avtistično. Prvo pomeni kombiniranje stvarnih dejstev (ali podatkov, za katere menimo, da kažejo stvarnost), drugo pa kombiniranje dejstev, ne glede na stvarnost in pod vplivom subjektivnih dejavnikov, kot so želje in čustva." (Pečjak, 2001:56)

Seveda je delitev mišljenja še veliko o katerih bomo pisali v nadaljevanju. Zgoraj omenjena delitev mišljenja je pomembna tudi iz vidika preiskovanja kaznivih dejanj, saj ravno avtistično mišljenje omogoča preiskovalcu vpletanje čustev in željo pri preiskovanju kaznivih dejanj. Le ta pri preiskovalcu vzbudi kreativnost in kreativne misli, ki vplivajo na mišljenje pri reševanju naloge. Misli skupaj z drugimi dejavniki tvorijo miselni proces. Rezultat je miselni vzorec, ki je posledica logičnega in kreativnega mišljenja s katerim preiskovalec prične s sestavljanjem in povezovanjem misli v celoto. Preiskovalec s tem najprej postavi hipotezo z uporabo dejstev in domišljije, šele nato jo preverja. Pri tem se srečuje z odločitvami, ki hipoteze potrjujejo ali ovržejo. Preiskovalec se mora pri svojem delu kar največkrat pravilno odločiti, da lahko nalogo uspešno opravi. Odločitve težko opišemo z besedo, najlažje pa si jih predstavljamo kot nekakšne miselne strukture, ki se pojavijo v mišljenju posameznika. Gre za enega izmed temeljnih kognitivnih procesov, ki ga ljudje uporabljamo vsakodnevno. Odločitve se ponavadi pojavijo v obliki navodil, odredb, določenih smernic v preiskovanju ali v obliki strateških načrtov. V procesu odločanja preiskovalca se izoblikujejo tudi dolgoročni ukrepi in kratkoročni ukrepi. Do odločanja prihaja zavedno in nezavedno, ponavadi zaradi izbire med alternativami. Proces odločanja bi lahko imenovali tudi mentalni proces iskanja rešitve. Kako sploh pride do procesa odločanja? Do odločanja pride, kadar ima posameznik pred sabo več možnih rešitev ali alternativ s katerimi je soočen. Odločanje najlažje pojasnimo z definicijo Pečjaka (v nadaljevanju), ki odločanje definira kot nekakšen rezultat verjetnosti in koristnosti posledic posameznih alternativ (Pečjak, 2001).

"Odločitev je torej kompromis med subjektivno verjetnostjo in subjektivno koristnostjo." (Pečjak, 2001:71)

Mišljenje ima kot psihični proces različne opredelitve, seveda odvisno od stroke, ki ta pojem obravnava in opredeljuje. Da bi popolnoma razumeli pojem mišljenja posameznika oziroma bolj točno mišljenje preiskovalcev, kar je tema naše naloge, moramo na pojem gledati iz različnih zornih kotov in z uporabo znanja in dejstev različnih strok. Ne glede na definicijo pojma mišljenja imajo vsa mišljenja nekatera skupna področja; sklepanje, ki je lahko deduktivno ali induktivno (to pomeni sklepanje iz splošnega na posamično pri deduktivnem in sklepanje iz posamičnega na splošno, pri induktivnem), odločanje, način reševanja problemov in druge specifične lastnosti oziroma področja, ki se glede na vrsto mišljenja razlikujejo. Na mišljenje vplivajo tudi številni dejavniki, ki mišljenje izoblikujejo in mu dajo specifičnost (Pečjak, 2001):

- Čustva
- Znanje
- Motivacija
- Predsodki
- Percepcija
- Apercepcija

Vsak dejavnik svojevrstno vpliva na proces mišljenja, tudi dejavniki sami med seboj lahko močno vplivajo eden na drugega. Na percepcijo lahko tako močno vplivajo motivi, čustva, izkušnje in pričakovanja, ki pa so predvsem pomembna za apercepcijo. Ta dejavnik lahko povzroči, da različne osebe isto stvar dojemajo zelo različno. Maver (1986) navaja, da so psihologi velikokrat navajali primer, ko so različni subjekti (vojak, kriminalist, gasilec) različno zaznavali gozd in dogajanje v njem. Vsak ga je seveda dojemal na svoj način, na način, ki mu vzbudi zanimanje, glede na njegovo stroko. Zaznavanje in mišljenje sta tako močno povezana, lahko rečemo celo soodvisna.

2.1.2 Vplivi mišljenja v različnih fazah kriminalističnega dela

Mišljenje ima v preiskovalnem procesu zelo pomembno vlogo. Vsekakor je potrebno pri preiskovanju kaznivih dejanj, kakor tudi pri opravljanju kriminalističnih nalog misliti, uporabljati znanje in vse dane kompetence, ki jih preiskovalec mora imeti. Preiskovalci se tako med preiskovanjem kaznivih dejanj, kakor tudi pri svojih drugih kriminalističnih nalogah srečujejo z vsemi vrstami podatkov in informacij (lahko so zavajajoče in nepomembne), zato je ključnega pomena, da preiskovalci izbirajo le tiste, ki so relevantni za preiskavo. To jim seveda omogoča pravilno mišljenje. Kaj vse vpliva na mišljenje preiskovalca, ko rešuje določeno nalogo je zapleteno vprašanje, vsekakor pa lahko trdimo, da na mišljenje vplivajo psihološki dejavniki, ki so lahko zavestni ali nezavestni, vendar močno vplivajo na mišljenje preiskovalca ter njegovo zaznavanje in dožemanje okolja v katerem se znajde. Preiskovalci morajo pri preiskovanju ostati kar se le da objektivni in nepristranski, vendar tudi oni so samo ljudje. Mi pa smo različni in tudi oni se včasih v različnih fazah kriminalističnega dela znajdejo pod vplivi raznih podzavestnih prizadevanj, čustev (ko vidijo umorjenega otroka), želja (ko si želijo kar najhitreje ujeti storilca), kar lahko privede do situacije, ko preiskovalec dejstev v okolju, ki ga preiskuje ne dojema objektivno, ampak lahko prične podzavestno zavračati nekatera dejstva. Poznamo več faz kriminalističnega dela, od odkrivanja kaznivih dejanj, do zbiranja prvih informacij in ogleda kaznivega dejanja, vrednotenja zbranih informacij, zaslišanja in drugih. V našem diplomskem delu se bomo osredotočili na ogled kaznivega dejanja, ki je začetna in najbolj temeljna faza pri preiskovanju kaznivega dejanja, ki pa je osnovna naloga vsakega preiskovalca (Maver, 2004).

Maver (2004) v knjigi *Kriminalistika* opredeli več faz ogleda kaznivega dejanja. Preiskovalci; opredelili jih bomo kot kriminaliste in forenzike, v večini primerov preskočijo začetno fazo prihoda in zavarovanja kraja dejanja, saj to stori uniformirana policija. Njihovo delo se prične z orientacijo na kraju dejanja. V tej fazi je ključnega pomena, da stvari na kraju dejanja ostanejo na mestu, kjer so bile, ko je bilo dejanje storjeno. Tu se začnejo v glavah preiskovalcev tvoriti miselne naloge. Glede na kraj dejanja in ogled okolice se preiskovalci odločijo za taktiko preiskovanja kaznivega dejanja. Tu nastopi prva večja miselna ovira, saj je natančen ogled kaznivega dejanja ključnega pomena za pravilno postavljeno taktiko, pravilno razporeditev nalog in nadaljnje odločanje. Dejavniki, ki lahko vplivajo na mišljenje preiskovalcev v tej fazi so predvsem čustva, interesi in podzavest. Ti dejavniki lahko

po našem mnenju ključno vplivajo na dojetanje okolja kaznivega dejanja in samo percepcijo preiskovalca, kar lahko močno spremeni potek preiskave.

Naslednja faza je tako imenovana statična faza ogleda kaznivega dejanja. V tej fazi preiskovalci predvsem ogledujejo kraj kaznivega dejanja, zbirajo informacije glede na videno in dokumentirajo in fotografirajo kraj kaznivega dejanja. Ta faza ogleda kaznivega dejanja je zelo pomembna z vidika miselnih nalog. Tu se preiskovalci srečujejo z osnovnimi vprašanji kriminalistike, pričnejo se kompleksnejši miselni procesi. Pogosto se tu pojavi induktivno sklepanje, ki pomeni, da preiskovalci na osnovi zbranih informacij in sledi zbranih v vzorce, povezujejo v teorije. Preiskovalci v tej fazi preiskovanja pričnejo s postavljanjem prvih teorij in hipotez v zvezi s kaznivim dejanjem, kjer so ključnega pomena prav začetne informacije. Le te so ključnega pomena za pravilno sklepanje in nadaljnji potek preiskave. Tu so iz vidika vplivov na mišljenje predvsem pomembni dejavniki, ki vplivajo na zaznavanje oziroma percepcijo. Preiskovalec mora kar se le da natančno preučiti kraj kaznivega dejanja in uporabiti logično mišljenje za nadaljnji potek preiskave. Primer je razmetano stanovanje, kjer lahko sklepamo, da storilec ni vedel, kje lastnik hrani predmete, ki so bili ukradeni (Maver, 2004). "V tej fazi ogleda se opravijo tudi miselne naloge, ki smo jih že omenili. Treba je najti odgovore na zlata vprašanja kriminalistike (kaj, kdaj, kje, kako, s čim, kdo in zakaj)." (Maver, 2004:227)

Predzadnja faza pri ogledu kaznivega dejanja je dinamična faza. V tej fazi je odkrivanje sledi glavna naloga vsakega preiskovalca. Tu ne gre več za samo ogledovanje in fotografiranje kraja, temveč tudi za premikanje predmetov, preverjanje sledi in pakiranje le teh za nadaljnjo preiskavo in analizo. Pri dinamični fazi ogleda je pomen miselnih modelov ponovno ključnega pomena za nadaljnjo preiskavo. Preiskovalci, oziroma njihov vodja tu razdeli vloge in naloge, pojavi se tudi deduktivna logika. To pomeni, da preiskovalci v tej fazi pričnejo z preverjanjem hipotez in verzij, ki so jih postavili v prejšnji fazi preiskovalnega procesa. Torej na podlagi neke vnaprej sestavljene teorije, preiskovalci preverjajo sledi in dejstva, da bi to teorijo potrdili ali ovrgli. Tu ustvarjalno mišljenje dobi pomembno vlogo, saj je ravno kreativnost tista sposobnost preiskovalca, da razmišlja izven meja in postavlja čim bolj domiselna vprašanja in hipoteze katere nato preverja. Velik pomen tu ima tudi ugotavljanje negativnih dejstev. To pomeni sposobnost, da preiskovalec na kraju kaznivega dejanja sprevidi dejstva, ki bi morala biti prisotna, če bi se dejanje odvijalo tako kot je predvideno. Primer je razmetano stanovanje, z ustrelnostjo

žrtvijo, ki ima pri sebi veliko nakita in gotovine, vendar v stanovanju in v okolici žrtve ni krvnih madežev, ki bi kazali na to, da je bila žrtev ustreljena. Preiskovalec mora tu uporabiti veliko kreativnega in logičnega mišljenja, zakaj umor, ki naj bi se zgodil med ropom, nima znakov roba (prisotna gotovina in zlatnina), ter zakaj način umora (strelno orožje) nima sledi tipičnega umora z strelnim orožjem (Maver, 2004).

Kot zadnja faza pri ogledu kraja kaznivega dejanja je faza dokumentiranje stanja. Tudi ta faza je izjemnega pomena, saj so vsi dokazi in sledi zbrani na kraju kaznivega dejanja pomembni in imajo dokazno ter tudi spoznavno vrednost. Ta faza predstavlja nekakšen rezultat celotnega ogleda.

Seveda lahko z gotovostjo trdimo, da je vsem fazam skupno to, da je mišljenje preiskovalcev pri opravljanju kriminalističnih nalog odvisno tudi od znanja, ki ga preiskovalec ima. Znanje je močen dejavnik, ki lahko močno vpliva na mišljenje preiskovalca. "Individualne sposobnosti učenja, retencije in reprodukcije znanja in drugih dejstev (izjav, podatkov) vplivajo na to, da bo nekdo sposobnejši pri reševanju preiskovalne naloge kot drugi. Tudi osebe z enako količino znanja lahko različno uspešno opravljajo naloge, ko stojijo pred njimi, ker ne gre le za samo znanje, temveč tudi za sposobnost to znanje uporabiti v praksi." (Maver, 1986:11)

2.1.3 Vpliv možganskih nepravilnosti na mišljenje

Pomembnost mišljenja smo do sedaj že ugotovili, opredelili smo tudi delovanje možganov, v tem poglavju diplomskega dela pa se bomo osredotočili na možganske nepravilnosti in vplive le teh na mišljenje. Do možganskih nepravilnosti lahko pride zaradi večih dejavnikov, ki možganom onemogočijo normalno delovanje. Te nepravilnosti se lahko pojavijo ob rojstvu, lahko pa nastanejo kot posledica poškodb glave. Ker naša tema obsega področje kriminalistike, se bomo v tem poglavju osredotočili na možganske nepravilnosti, ki so relevantni za našo temo.

Hafner (2015) v knjigi opozarja, da možganske nepravilnosti, ki se pojavijo ob rojstvu otroka, ponavadi povezujemo z motnjami v vedenju, duševnimi boleznimi ter določeno stopnjo predeterminiranosti k določenim oblikam antisocialnega vedenja. V večini primerov do teh nepravilnosti pride, ko del ali celotno področje možganov deloma ali v celoti odpovejo ali se poškodujejo. Posledice takšnih poškodb so lahko kratkoročne ali dolgoročne, dejstvo pa je, da nam lahko močno omejijo senzorične in

motorične funkcije. Odgovorimo na vprašanje, kako določene nepravilnosti vplivajo na mišljenje posameznika in kako to vpliva na kazensko odgovornost posameznika.

Motnje v vedenju pogosto povzročijo izgubo kontrole nad čustvi, kar pomeni, da potencialni storilec ne občuti več strahu ali jeze. To povzroči, da kazniva dejanja stori brez občutka strahu in razumevanja dejanja, ki ga je storil. Tako dejanje obramba na sodiščih pogosto povezuje z trditvami, da se storilec za storjeno dejanje ni odločil svobodno, temveč je dejanje posledica možganske patologije, na katero storilec nima vpliva. Vprašamo se ali omenjena situacija dobi trenutek pozornosti na sodišču. Največkrat ne, meni Hafner (2015) v knjigi *Možgani na zatožni klopi*. "Tudi kadar pri prvem vprašanju sodišča sprejmejo splošno nevrološko razlago kot mogočo, pa se vedno znova spotaknejo ob nedokazanost kavzalne zveze med možgansko nepravilnostjo in konkretnim kaznivim dejanjem, tj. obstoj vzročne zveze v trenutku izvršitve dejanja. Vzročno-posledična povezava med zatrjevano možgansko patologijo in neprostovoljnostjo ravnanja (ali neprištevnostjo) pri konkretnem kaznivem dejanju je namreč skoraj vedno hipotetična" (Salecl et al., 2015:91)

Možganske nepravilnosti se kažejo tudi v možganski aktivnosti, ki vpliva na mišljenje in čustva posameznika. "Popačena" čustva, kakor se bomo izrazili, lahko pri storilcu povzročijo napačno interpretacijo signalov iz okolja, česar posledica je drugačno vedenje, ki ga lahko spremljajo čustveni impulzi. Posledica tega je nezmožnost nadzora lastnega vedenja, kar lahko pripelje do kaznivega dejanja. Tak primer Hafner (2015) omenja v knjigi, ko nam predstavi primer McCluskey, kjer je storilec, opirajoč se na dokaze možganske preslikave dosegel nižjo kazen. Možganske preslikave so pokazale, da je imel storilec motnje vedenja in svojega vedenja ni mogel nadzorovati. Drugi primer je primer Roper v. Simmons, kjer je ameriško vrhovno sodišče prepovedalo izvrševanje smrtnih kazni zoper mladoletne obsojence. Vzrok prepovedi je bila ugotovitev, da se prednji deli možganov pri človeku razvijejo najkasneje, šele v prvi polovici dvajsetih let. Pravi vzrok je bila povezava prednjih možganov z moralnim občutkom, nadzorovanjem vedenja in čustvenim impulzom.

Vse navedena dejstva lahko obravnavamo precej kritično. Zavedati se moramo, da je človek kompleksno bitje, ki kompleksno razmišlja. Stanje v katerem se človek nahaja v danem trenutku se lahko zelo razlikuje od stanja, v katerem je ta isti človek, ko izvršuje kaznivo dejanje. Neizpodbitno dejstvo je, da med izvršitvijo kaznivega dejanja in sojenjem za dejanje preteče nekaj časa. V mislih imamo predvsem

primere, ko storilcu sodijo za umor, ki ga je zagrešil nekaj let nazaj. Torej, kako lahko znanost pri storilcu kaznivega dejanja med procesom sojenja ugotovi njegovo vedenje in duševnost v času storitve kaznivega dejanja? Po našem mnenju je ocenjevanje duševnega stanja storilca v takem primeru brezpredmetno.

Druge nepravilnosti v delovanju možganov pa lahko pridejo zaradi poškodbe glave. Najhujše poškodbe glave velikokrat povezujemo s spremembami osebnosti, depresijo, nasilnimi grožnjami, izgubo spomina in napetostjo ter tesnobo. Take nepravilnosti in poškodbe so velikokrat posledica nepenetrantnih poškodb glave. Te vrste poškodb pogosto poškodujejo čelne režnje in sam limbični sistem. To pomeni, da so pri teh vrstah poškodb prizadeta čustva in nadzor le teh. To je pogosto vzrok za čustveno labilnost, česar posledica je nestalnost reakcij in nihanje čustev, kar lahko pelje v skrajnosti. Storilci, ki so čustveno labilni so veliko bolj nagnjeni hudim izbruhom jeze, lahko tudi kaznivim dejanjem iz afekta. Powell (2007) trdi, da najhujše izbruhe velikokrat povzročijo popolnoma nepomembni dražljaji, ne pa zares kritična dejanja. Kot primer navaja, nepremišljene pripombe, pozabljene ključke, lahko tudi čakanje na neko osebo. Med trditvijo avtorja in storilci, ki kaznivo dejanje storijo v izbruhu jeze, lahko tako povlečemo vzporednice. Spomnimo se samo na nekaj umorov, ki so bili storjeni v Sloveniji, katerih povod je bil izbruh jeze zaradi malenkosti (Powell, 2007).

Nepravilnosti v delovanju možganov včasih povzročijo tudi nedovoljene substance ali alkohol. Tu pogosto govorimo o zmanjšani in bistveno zmanjšani prištevnosti. Le ta seveda ne izključuje storilčeve krivde, lahko pa pri storilcu kaznivega dejanja odigra odločilno vlogo pri uveljavljanju olajševalnih okoliščin.

2.2 Vrste mišljenja

"Mišljenje je v psihologiji eno od najmanj poznanih in raziskanih področij, saj so se le redki psihologi in malokateri psihološke šole sistematično ukvarjale z njim, dolgo časa pa je bil izključno predmet filozofije." (Maver, 1986:3) Tako je dr. Maver leta 1986 povzel glavna spoznanja o mišljenju v svojem članku. Minilo je že nekaj let, a pojem mišljenja je še vedno kompleksen pojem, ki še danes ni dodobra raziskan. Psihologi so se preučevanja začeli lotevali precej pozno, saj so menili, da je mišljenje enostavno preveč kompleksen in zapleten proces, da bi ga lahko raziskali. Zgodovina je mišljenje počasi preučevala, pojavljati so se pričele prve delitve glede na različne dejavnike, psihologi pa so opredelili tudi prve vrste mišljenja. Vrst mišljenja je vsaj toliko, kot je njegovih definicij. Veliko avtorjev mišljenje deli po svojem principu in kaj kmalu lahko postanemo zmedeni. Za primer navajamo lateralno mišljenje, ki ga psihologi uvrščajo med osnovne vrste mišljenja, med prebiranjem literature pa smo med drugim zasledili tudi delitev, kjer je avtor lateralno mišljenje uvrstil v podskupino kreativnega mišljenja. Katera delitev je torej pravilna? Rekli bi da obe. Seveda odvisno iz katerega zornega kota in profesije je bila delitev storjena. Danes poznamo veliko vrst mišljenja, ki se delijo glede na odnos do stvarnosti, glede na konkretnost, sklepanje in druge (Maver, 1986).

Našteli bomo nekaj najbolj pomembnih vrst mišljenja za kriminalistiko:

- Kreativno mišljenje
- Kritično mišljenje
- Lateralno mišljenje
- Vertikalno mišljenje
- Logično mišljenje

Za temo, ki jo obravnavamo v diplomskem delu je za nas najbolj pomembno kreativno mišljenje v povezavi z lateralnim mišljenjem, logično ter kritično mišljenje. Vse omenjene vrste mišljenja bomo v nadaljevanju na kratko opisali z izjemo kreativnega mišljenja, ki bo opisano v naslednjem poglavju.

"Lateralno razmišljanje je tesno povezano s spoznavanjem in razumevanjem delovanja možganov, z ustvarjalnostjo in s humorjem. Vsi štirje procesi imajo enako osnovo. Toda razumevanja, kreativnosti in duhovitosti si lahko samo želimo,

lateralno razmišljanje pa je bolj zavesten postopek." (De Bono, 2006:1) Lateralno mišljenje lahko torej povežemo z mišljenjem izven nekih ustaljenih smernic razmišljanja. V tujini se takemu mišljenju pogosto reče mišljenje "Out of the box". Ta vrsta mišljenja se pojavi pri delitvi mišljenja glede na smer misli. Misli in razmišljanje prihaja od strani, nepričakovano. Nasprotje lateralnega razmišljanja pa je vertikalno razmišljanje, kjer gre bolj za razmišljanje od mesta do mesta problema, kar nas na koncu pripelje do končne rešitve. Pri kriminalističnem delu je lateralno razmišljanje velikega pomena, gledano s strani kreativnosti, saj gre za mišljenje za katero je značilen velik obseg pozornosti. Seveda je po lastnostih tudi vertikalno razmišljanje pri preiskovalcih ključnega pomena, tu gre za razmišljanje, ki je selektivno, kar pomeni točnost in pravilnost. Tako mišljenje napreduje po korakih, torej od ene točke do druge, logično, po ustaljenem postopku. Pri lateralnem mišljenju gre za večji obseg, ki deluje na principu izbiranja poti tako, da izloča druge poti razmišljanja. Lateralno mišljenje spodbuja tudi k iskanju najboljših možnih načinov obvladovanja in pregledovanja situacij, kar ponudi širok spekter možnosti in vseh alternativnih pristopov. Tu se razvije kreativnost preiskovalcev, ki s svojim razmišljanjem in kreativnostjo problem rešujejo z drugačnimi pristopi, iskanjem alternativ, kreativnostjo in domišljijo, ki je velikokrat ključnega pomena pri preiskovanju težavnejših kriminalističnih nalog. Bistvo lateralnega razmišljanja v povezavi z kreativnim je raziskovanje najmanj verjetnega, kar v ključnih trenutkih preiskave, predmete preiskave na izzivalen način izzove, da nam posredujejo informacije, ki kasneje spremenijo začetni vzorec in nas pripeljejo do končne rešitve primera (De Bono, 2006).

Kritično mišljenje je vrsta mišljenja, katera ima tako kot vse druge pomembno vlogo pri reševanju kriminalističnih nalog. Osnova iz katerega izhaja kritično mišljenje je dvom. Gre za nekakšno stalno iskanje drugačne zgodbe, globlje resnice. Posameznik, katerega mišljenje je kritično, je spodbujen k temu, da misli tudi takrat, ko to od njega ni zahtevano ter raziskuje odgovore na vprašanja, ki se mu zdijo neprimerna in sumljiva. Tu se ponovno vrnemo na dvom, ki je osnova kritičnega mišljenja. Dober preiskovalec se nikoli ne zadovolji z dejstvi, ki jih dobi neposredno na kraju zločina, temveč v dokaze in izjave vedno podvomi in jih raziskuje globlje kot se nam zdijo. Taki ljudje znajo zelo dobro razlikovati med relevantnimi in nerelevantnimi informacijami, ki jih dobijo pri reševanju kriminalistične naloge, jih razumsko obdelajo ter ovrednotijo. Seveda je pri tem potrebno upoštevati, da je za kritičen pristop pri preiskovanju kaznivega dejanja potrebno dejstva in informacije

obravnavati kritično in se izogniti nevarnosti, da vsako informacijo sprejemamo kot absolutno resnico (Cokan, 2011).

Pri preiskovanju oziroma reševanju kriminalističnih nalog, se preiskovalci pogosto srečajo s kupom informacij, dejstev, sledi, ki pa jih je potrebno povezati med sabo. Seveda sama povezava ni dovolj, potrebno jih je povezati logično. Tu nastopi logično mišljenje, ki je pomemben del kriminalističnega mišljenja. "Kriminalisti uporabljajo zakonitosti logičnega mišljenja zavestno ali podzavestno, kajti izkušnje kažejo, da večina vsakdanjega mišljenja poteka po zakonih logike, ne da bi se tega sploh zavedali." (Maver, 1985:126) Logično mišljenje je tako prisotno v kriminalističnem mišljenju, ne glede na to kakšno vrsto mišljenja preiskovalec uporablja. Seveda mora preiskovalec pri tem poznati določena logična pravila, ki mu delo olajšujejo in hkrati pospešujejo. V literaturi pogosto najdemo trditve, da je upoštevanje logičnih pravil nujni pogoj za izvajanje pravih sklepov. Pomembne so tudi oblike logičnega mišljenja s katerimi preiskovalci opravljajo svoje naloge. Med najpomembnejšimi so analiza, sinteza, indukcija in dedukcija ter ostale. Z temi oblikami lahko tekom dela postavljamo logične povezave med sledmi in informacijami, sestavljamo logične hipoteze in verzije ter posledično izboljšamo naše sklepanje. "Logične metode mišljenja uporabljajo na vseh stopnjah preiskovanja in pri vsakem kriminalističnem opravilu, vendar je včasih lahko v ospredju ta ali ona oblika sklepanja. Čeprav so analiza in sinteza, indukcija, dedukcija in analogija med seboj neločljivo povezane in prepletene ter predstavljajo različne plati enotnega spoznavnega procesa, se časovno le ne pojavljajo istočasno." (Maver, 1985:127) Indukcija in analogija se tako največkrat pojavljata na začetku preiskovanja, ko preiskovalec že prične z postavljanjem prvih verzij. Dedukcija pa v večini primerov nastopi ob izvajanju posledic iz dane verzije in preverjanju le te. Avtor članka dr. Maver navaja, da se lahko v določenih trenutkih preiskave pojavljajo mešane metode logičnega mišljenja. Kot primer navaja oblikovanje in sestavljanje verzij, kjer prevladuje indukcija, kar pomeni, da takrat preiskovalec sklepa o kaznivem dejanju glede na lastnosti in sledi, ki jih tekom ogleda dejanja pridobi. Pri določenih posameznikih lahko prevladuje tudi dedukcija, kar pomeni da na podlagi ogledanega kraja dejanja preiskovalec sklepa o lastnostih storilca. Dejstvo je, da je celoten preiskovalni proces kompleksna procedura posameznih faz mišljenja, ki na koncu tvorijo logično mišljenje (Maver, 1985).

2.3 *Strukture mišljenja*

O strukturah mišljenja bomo v tem poglavju pisali iz dveh vidikov. Prvi vidik struktur mišljenja bo zajemal strukture mišljenja v smislu temeljnih sestavin mišljenja. V nadaljevanju pa bomo obravnavali tudi drug vidik razumevanja struktur mišljenja, kjer bomo obravnavali strukture kot način mišljenja.

Strukture mišljenja z drugimi besedami lahko imenujemo tudi temeljne sestavine mišljenja. Dele, ki skupaj z procesi tvorijo celoto, ki jo imenujemo mišljenje. Temeljna sestavina mišljenja je pojem, ki opredeljuje predmete in pojave oziroma skupne značilnosti le teh. Opredelitev pojmov pa je veliko kompleksnejše narave saj je njihova opredelitev možna iz več vidikov. Prvi je referenčni vidik, ki pojme deli glede na dejanske skupne značilnosti predmetov in pojavov, ki jih pojem zajema. Subjektivni vidik zajema vsebino naših misli o določenem pojavu ali predmetu, torej naše misli in zavedanje o skupnih značilnostih. Tretji zadnji vidik obravnava je vedenjski vidik, ki pojme opredeljuje glede na naše vedenje v zvezi s predmeti in pojavi s skupnimi značilnostmi. Vsak pojem ima obseg in vsebino, ki pa sta po mnenju Pečjaka (2001) v obratnem sorazmerju. Kako se pojmi sploh razvijajo v naših glavah? Pečjak (2001) trdi, da nastanejo z aktivno tvorbo, kadar posameznik med svojim razmišljanjem odkrije skupne poteze predmetov in pojavov. Ta razvoj lahko poteka s tremi procesi; diferenciacija (ugotovitev skupnih potez), abstrakcija (odstranitev različnih potez), generalizacija (posplošitev skupnih potez), kategorizacija (združevanje primerov s skupnimi potezami) in imenovanje, takrat, kadar te kategorije dobijo ime. Pojme lahko delimo na konkretne (osebe, predmete) ter abstraktne (čustva, vrednote). Čustva so močen dejavnik pri mišljenju, ki se razvijajo v predoperativni fazi, pri otrocih od 2 do 7 leta starosti. Tu se pri otroku razvijajo tudi predstave, ki so druga temeljna sestavina mišljenja. Z njimi ljudje opravljamo miselne operacije. V grobem jih delimo na senzorne paslike, spominske predstave, halucinacije, sanje, produktivne predstave in še bi lahko naštevali. Predstave so tista sestavina mišljenja, ki vzpostavljajo in ohranjajo predstave o stvareh in pojavih, ki jih zaznamo v realnosti. Na predstave vplivajo zaznave, saj je od zaznav veliki meri odvisno, kakšno predstavo si posameznik ohrani v mislih o določenem pojavu ali stvari. Pomembne miselne strukture so tudi enostavne misli, drugače jih lahko imenujemo tudi propozicije. Razdelimo jih lahko na več načinov, gledano z našega vidika, bomo na kratko omenili le dva. Prva kategorija so sodbe in druge odločitve. Sodbe lahko drugače imenujemo tudi premise; sklep v mišljenju, ki je

lahko, kakor smo v diplomskem delu že omenili deduktivni ali induktivni. Sklepanje je predvsem pomembno pri uporabi logike. Namenimo še nekaj besed odločitvam. Pred odločitve je človek postavljen, kadar je soočen z alternativami. Pečjak (2001) nas v literaturi opozori na kvantitativno teorijo odločanja po Cartwriterju in Festingerju, ki govori o tem, da posameznik pri odločanju doživlja konflikt med alternativami. Te alternative lahko zavrne ali sprejme. Seveda se občasno lahko zgodi, da sta alternativni enako močni, kar odločanje ustavi. Tu ljudje kmalu posegamo po nasvetih prijateljev, ki eno alternativo postavijo v ospredje (Pečjak, 2001).

Drugi vidik obravnave miselnih struktur, ki jo najdemo v literaturi je delitev na hevristično in epistemično. Torej delitev glede na strukturo iskanja rešitve in strukturo znanja. Struktura znanja je, kot smo že omenjali ključnega pomena za pravilno mišljenje preiskovalca, ki se srečuje s preiskovanjem kaznivega dejanja. Ta struktura je prisotna v osnovnih kriminalističnih nalogah, kjer gre le za priklic znanih operacij iz spomina (Maver, 2004). "Poleg širokega splošnega in posebnega znanja je treba razvijati sposobnost uporabljanja tega znanja v konkretnih primerih. To je mogoče storiti s t.i. problemskih učenjem, ki temelji na reševanju praktičnih nalog." (Maver, 2004:123)

Hevristična struktura znanja pa temelji na strukturi iskanja rešitve. Gre za strukturo mišljenja, ki se je ne da naučiti. Med te strukture spadajo hevristične naloge, torej iskanje in odkrivanje sledov, miselna rekonstrukcija dejanja in miselno modeliranje, kar pomeni zastavljanje in preverjanje hipotez in verzij. Hevristika se pojavlja tudi pri hevrističnih načinih iskanja, kateri izhajajo iz tipičnih, splošnih in posebnih verzij o dejanju in storilcu, pozornost pa se takrat usmeri na mesta, kjer je najbolj verjetno, da bi našli sledove (Maver, 2004).

Zaradi omejenosti z obsegom diplomske naloge nadaljnjih struktur ne bomo podrobneje opisovali (predstavljene bodo v okviru drugih poglavji v diplomski nalogi), ampak jih bomo le našteali. Maver (2004) med strukture mišljenja med vsemi omenjenimi uvršča še reproduktivni in produktivni način mišljenja ter logični in ustvarjalno-intuitivni način mišljenja.

2.4 Značilnosti in metode mišljenja preiskovalcev

Še nekaj let nazaj so veliki psihologi menili, da ne obstaja mišljenje, ki je specifično glede na poklic, ki ga posameznik opravlja. Skozi raziskovanja in leta lahko danes z zagotovostjo trdimo, da specifične vrste mišljenja obstajajo. Maver (2004) tako s soavtorji navaja, da so mnenja strokovnjakov še vedno različna, a vseeno obstajajo etnocentrične lastnosti mišljenja, ki se razvijajo pri ljudeh iste skupine, torej, pri reševanju istih problemov. Eno takih je tudi kriminalistično mišljenje oziroma mišljenje, ki ga preiskovalci uporabljajo pri opravljanju svojih kriminalističnih nalog. Seveda se tu vprašamo, kako je lahko mišljenje posameznika specifično glede na stroko v kateri deluje. Kot smo že nekajkrat omenili, lahko trdimo, da kriminalistično mišljenje obstaja zaradi posebnih lastnosti. Ena izmed temeljnih je lastnost radovednosti in sposobnost sumiti. To so lastnosti in sposobnosti, ki se jih posameznik ne more naučiti, izvirajo iz njegove osebnosti. Preiskovalec, ki je sposoben sumiti, ki je radoveden, predvsem pa tisti, ki ima zmožnost zaznavanja malenkostnih informacij, ki ima sposobnost razviti dvom o zbranih informacijah, tisti preiskovalec kaže na to, da uporablja specifične lastnosti mišljenja, ki ga lahko imenujemo kriminalistično mišljenje. Vendar lahko po našem mnenju z gotovostjo trdimo, da je v širšem smislu in osnovi mišljenje vseh ljudi podobno, lahko rečemo enako (tu govorimo o osnovnem procesu mišljenja), seveda pa obstajajo poklici, ki potrebujejo drugačen način razmišljanja, drugačno sklepanje, druga znanja in navsezadnje drugačen pristop k reševanju problema s katerim se spopadajo.

"Kriminalistično mišljenje je sinonim za kriminalistično ravnanje in mišljenje pri reševanju preiskovanega primera, ki sega od prvega suma, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, do zaključka primera." (Maver, 1986:5)

"Kriminalistična vsebina objektov, s katerimi delujejo udeleženci kazenskega postopka in še posebej preiskovalec, pogoji dela in uporaba posebnih orodij, predeljujejo specifičnosti mišljenja in predstavljajo specialni kriminalistični vid mišljenja. Psihološke značilnosti mišljenja preiskovalcev se kažejo v posebnih tipih problemskih situacij in nalog, v uporabi profesionalnih struktur v mišljenju (sistemov ali modelov) in profesionalnih miselnih prijemov delovanja, pa tudi v določenem povezovanju miselnih operacij in specifičnem delovanju posameznih mehanizmov mišljenja (verzij, notranje prepričanje) pri reševanju preiskovalnih nalog." (Maver, 1986)

Analizirajmo obe definiciji kriminalističnega mišljenja. Obe definiciji v ospredje potisneta kriminalistično ravnanje. Torej to je osnova, po kateri lahko sklepamo, da kriminalistično mišljenje naredi drugačnega od drugih. Uporaba tehnik in posebnih orodij, z drugo skupno besedo lahko rečemo uporaba specialnosti kriminalističnega poklica. O tehnikah bomo v diplomskem delu pisali v nadaljevanju, vsekakor pa ne smemo mimo psiholoških značilnosti, ki ponovno ustvarijo mejo med mišljenjem vsakega posameznika in mišljenjem preiskovalca. Po našem mnenju je tu ključnega pomena kritičnost in kreativnost preiskovalca, kar je tudi naša tema diplomskega dela. Kritičnost pri človeku ustvari dvom in skeptičnost, ki sta po mnenju mnogih avtorjev osnovni sposobnosti dobrega preiskovalca. Kadar je preiskovalec soočen s problemom je vedno potreben kritičen pristop do le tega, da lahko nalogo rešimo kar se da hitro in kvalitetno. Seveda pri reševanju problemov, vsak preiskovalec postavi tudi neke omejitve. Zakaj omejitve? Omejitve reševanje problemov olajšajo predvsem iz vidika zmanjšanja področja, na katerem reševanje problema poteka. Pri tem je ključnega pomena kritičnost, ki lahko območje problema s pravilnimi informacijami zelo zmanjšajo. Pomembno vlogo pri reševanju problema odigra tudi kreativnost, ki lahko območje reševanja zmanjša ali povsem spremeni način reševanja. S kreativnostjo in kritičnostjo preiskovalec lahko uporabi in ustvari strukture v mišljenju, z njimi upravlja in s pomočjo posebnih mehanizmov mišljenja opravi kriminalistično nalogo.

Metode, ki jih preiskovalec uporablja pri svojem delu so pogojene z veliko dejavniki. Vsekakor so velik dejavnik znanje in izkušnje, saj na podlagi le teh preiskovalec običajno izbere kakšno strategijo oziroma metodo preiskovanja bo izbral. Pri odločanju za metodo je seveda ključnega pomena tudi poznavanje metodologije in poznavanje taktike in tehnike preiskovanja. Drugi pomemben dejavnik je tudi struktura problema, s katerim se preiskovalec srečuje, težo kaznivega dejanja in oceno težavnosti problema, krajem kaznivega dejanja in seveda tudi z osebnostjo preiskovalca samega, kar kaže na to, da je pri miselni dejavnosti preiskovalcev prisotnega tudi nekaj etnocentrizma (Maver, 1986).

Izbira metode mišljenja je odvisna tudi od zaznavanja, ki ga ima preiskovalec na kraju kaznivega dejanja. Pečjak (2001) trdi, da je povezava med čutnim in umskim zaznavanjem izjemnega pomena. Pri tem je potrebno na zaznavanje preiskovalca gledati z vidika problematike omenjenih oblik zaznavanja, torej problematiko pojava in bistva. Dejstvo, s katerim se vsak preiskovalec sreča na kraju je ta, da ni vse kar

je na zunaj zaznano tudi resnično. To pomeni, da razmetano stanovanje še ne pomeni, da je motiv storitve kaznivega dejanja rop. Percepcija preiskovalca je tako ključnega pomena pri izbiri metode mišljenja, ki jo preiskovalec uporabi v nadaljevanju preiskave.

Metode mišljenja, ki jih v svojem članku omeni dr. Maver (1986):

- Devet "zlatih" vprašanj kriminalistike
- Reševanje primera z vrsto podnalog
- Postavljanje hipotez in verzij
- Strateške usmeritve iskanja sledi
- Razmišljanje kot storilec

Vsaka metoda mišljenja ima svoje prednosti, kakor tudi svoje pasti, nekatere metode so neizogibne, nekatere pridejo v veljavo le v redkih primerih. Vsekakor mora preiskovalec pri uporabi teh metod paziti, da ne stori napake in konča s fiksacijo mišljenja, ki ga zapelje na neprave poti razmišljanja. Take napake se pogosto pojavijo pri metodi, ko se preiskovalec postavi v položaj storilca, "prevzame" njegovo mišljenje in poskusi na podlagi tega ugotoviti, kako je storilec deloval.

"Velika nevarnost pri tem delu je, da o mnogih ljudeh sklepamo po sebi, se pravi, da domnevamo, da bo nekdo drug v določenih okoliščinah enako mislil, imel enake želje, težnje, hotenja kot mi in da bo prišel do enakih sklepov in ciljev kot mi sami." (Maver, 2004:232)

2.4.1 Vpliv čustev na mišljenje

V nadaljevanju bomo zaradi omejitev pri obsegu diplomskega dela na kratko in površno obdelali nekaj najpomembnejših vplivov na mišljenje posameznika. Nekaj besed smo vplivom na mišljenje že namenili, tokrat pa se bomo posvetili čustvom.

"Čustva bi morali obravnavati zelo široko in kompleksno: psihofiziološko, asociativno in kvalitativno (vsebnost kvalij). Ni pa nujno, da posežemo v vzorčne strukture visokega reda, saj so čustva sicer zelo razprostrta in vsebinsko vseobsegajoča, vendar nenadzorovana in neintegrirana. V visoka integrativna možganska polja torej segajo le posredno, še manj pa v analitični razum." (Peruš, 2000:111)

Torej, kako čustva vplivajo na mišljenje? S prisotnostjo čustev subjektivno izražamo nekakšen odnos do nekega predmeta ali osebe. Med temeljna čustva štejemo strah, jezo, veselje, žalost, gnus in presenečenje. Vsako čustvo ima na mišljenje poseben učinek, ki lahko potek mišljenja spremeni. Torej, ali lahko preiskovalec misli drugače, če je zaradi osebnih problemov jezen in žalosten? Odgovor je da. Čustva so tako povezana z vrednostno intuicijo. Z drugimi besedami bi lahko rekli, da so čustva povezana s srcem. Preiskovalec, ki preveč vplete svoja čustva v problem, ki ga rešuje, s tem vzpostavi zelo osebni pristop do reševanja problema. Torej, preiskovalec, ki ima hude probleme v zasebnem življenju (npr. ločitev, zaradi varanja partnerice), je izpostavljen čustvom kot sta jeza in žalost. Ali lahko tak preiskovalec popolnoma objektivno preiskuje kaznivo dejanje, brez vplivov zasebnega življenja na preiskovanje? Tu pomembno vlogo odigra čustvena inteligenca, ki ni nič drugega kot inteligenta uporaba čustev. To pomeni, da čustva usmerimo v smer uporabe, kjer nam le ta pomagajo pri mišljenju, ki nam je v korist. Seveda čustvena inteligenca ni le to. Gre tudi za sposobnost prepoznave čustev drugih, kar se kot izjemno pomembna sposobnost kaže tudi pri preiskovalcih, ki opravljajo zaslišanje. Predvsem pa je čustvena inteligenca pomembna iz vidika obvladovanja čustev, torej v kolikšni meri dovolimo, da čustva vplivajo na naše mišljenje (Goleman, 2001).

2.4.2 Vpliv percepcije in apercepcije na mišljenje

Kot smo uvodoma že omenili, je percepcija in apercepcija ključnega pomena za mišljenje. Zaznavanje in dojetje okolice je izrednega pomena tudi v kriminalistiki, kjer je vsaka zaznava lahko odločilnega pomena za nadaljnji potek mišljenja. Dejstvo je, da so naši možgani slepi. Vse kar dobijo je kopica signalov v obliki barv, oblik in svetlob. Lahko bi celo dejali, da je možganom vseeno od kod dražljaji pridejo. To nas opozarja na to, da vidimo in zaznavamo z možgani in ne z očmi. Definicijo percepcije bi lahko opisali z naslednjimi besedami: pritok informacij v možgane preko čutil, kjer se razporedijo v ustrezne predele, kar omogoča zaznavo vida, sluha, vonja okusa in tipa. Gre torej za čisto osnovno definicijo percepcije. Percepcija se tesno povezuje z apercepcijo, torej dojetjem. Gre za proces, kjer zaznane informacije dobijo pomen, izkušnjo, ki lahko preoblikujejo dosedanjo izkušnjo ali ustvarijo novo (Eagleman, 2014).

Kako je mogoče, da preiskovalec pri ogledu kaznivega dejanja vidi povsem drugačne stvari, kot jih vidimo mi? Odgovor na to težko podamo. Lahko pa potegnemo vzporednice z razumevanjem in razlago signalov, ki iz okolice pridejo v naše možgane. Njihova zaznava in razumevanje je po našem mnenju odvisna predvsem od preiskovalca samega (njegove lastnosti, pričakovanja), predmeta, ki ga zaznavajo ter situacije v kateri se znajdejo. Dejstvo je, da je od zaznave do dojetanja pomena nekega predmeta dolga in kompleksna pot, ki pa se v naših glavah odvija v delčkih sekunde. Gre za sprejemanje signalov, ki informacije nižjih vrst pretvarjajo v informacije višjih vrst. To pomeni, da preiskovalec, ki vidi na tleh ležati moškega (nižja informacija), ki ne diha, ugotovi, da je človek mrtev (višja informacija). Te informacije nato preiskovalec skozi mišljenje procesira z vidika njegovih pričakovanj, znanja in pozornosti. Tu je po našem mnenju odgovor na začetno zastavljeno vprašanje. Pričakovanja, znanje in pozornost. Torej preiskovalec, ki pride na kraj kaznivega dejanja ima specifično znanje in pričakovanja, ki se razlikujejo od pričakovanj in motivov novinarja (ki dogodek dokumentira), od snemalca (dogodek posname), tv voditelja (ki dogodek predstavi širši javnosti) in nas (ki posnetek pogledamo preko tv ekrana).

2.4.3 Metode mišljenja in miselne strategije

Sedaj, ko smo na kratko obrazložili sam pojem mišljenja in njegove značilnosti, bomo nekaj besed namenili tudi uporabi mišljenja pri reševanju dnevnih problemov in uporabo povezali z reševanjem kriminalističnih nalog.

Kako bi sploh splošno opredelili reševanje problema? Pečjak (2001) ga opredeljuje kot sistemsko napredovanje skozi problemski prostor od začetnega stanja do končnega stanja oziroma rešitve. Pri tem nam seveda pomagajo strategije mišljenja in direkcije, katere označujemo za postopke, ki pripomorejo k reševanju problema. Strategijam mišljenja lahko z drugimi besedami rečemo tudi hevristične strategije, predvsem iz vidika, da gre za uporabo miselnih strategij za napredovanje k cilju. Izbor teh strategij je v veliki meri odvisen od posameznika in vrste problema s katerim se srečujemo. Pečjak (2001) navaja, da raziskave kažejo, da človek raje izbira in uporablja miselne strategije, katere so mu domače in s katerimi ima izkušnje. Delimo jih na specifične, katere so namenjene reševanju kompleksnejših nalog in na splošne, ki so bolj namenjene splošnim problemom oziroma skupini problemov (Pečjak, 2001).

V literaturi pogosto najdemo naslednje vrste miselnih strategij. Prva se glasi naključna strategija pri kateri gre za strategijo poskusov in napak. To strategijo lahko povezujemo z ljudmi, ki imajo manjšo stopnjo kreativnosti in izvirnosti, nekateri avtorji uporabo te strategije povezujejo celo z manj inteligentnimi ljudmi, saj na splošno ne gre za preveč učinkovito strategijo. Druga vrsta je vzpenjanje. Ta strategija je zelo primerna za dobro opredeljeno vrsto problemov. Tu je trud misleca, da pride iz trenutnega stanja v stanje, ki je bližje končnemu stanju. Pri tem previdno izbira korake in izbere tistega, ki najbolj skrajša razdaljo. Ena od strategij je tudi analogija. Ta strategija je ključnega pomena pri ustvarjalnem mišljenju, kjer so problemi reševanja šibko opredeljeni. Deluje na principu ugotavljanja informacij v neki situaciji, ki jih potem prenesemo v drugo situacijo. Nam izjemno pomembna je strategija preizkušanja hipotez. Primerna je za reševanje odprtih problemov, kjer je več možnih končnih rešitev. Več o njenem pomenu v kriminalistiki bomo pisali v nadaljevanju (Pečjak, 2001).

Miselne strategije so predvsem z vidika obravnave naše teme tesno povezane z metodami in direkcijami pri reševanju problemov. Torej, kakšne metode preiskovalci pri opravljanju svojega dela opravljajo? Maver (2004) navaja, da se številni avtorji strinjajo o obstoju treh skupin spoznavnih metod, vendar še vedno te skupine niso opredeljene do te meje, da bi lahko v njih uvrstili posamezne metode. Omenjene spoznavne metode so dialektična metoda, splošne metode in specialne metode. Vsaka od njih ima svoje značilnosti, ki pa jih zaradi omejenosti obsega diplomskega dela ne bomo podrobneje opisovali.

Vrnimo se h kriminalističnem mišljenju in reševanju kriminalističnih nalog. Kot smo že dejali, preiskovalec na začetku reševanja kriminalistične naloge izbere strategijo mišljenja. Ta strategija seveda ni fiksna, v nadaljevanju jo lahko po potrebi spreminja. Miselno strategijo uporablja v povezavi z metodami mišljenja, ki so v procesu reševanja naloge usmerjene v njeno rešitev. Preiskovalec, ki opravi ogled kaznivega dejanja, ki zbere zadostno število informacij in sledi, lahko prične z postavljanjem verzij in hipotez (miselna strategija), ki jih s pomočjo logičnih metod (indukcije, dedukcije, analogije in drugih) kasneje preveri in preiskovanje usmeri na pravo pot.

3   **Ustvarjalno mišljenje**

3.1   *Pojem ustvarjalnega mišljenja*

Ustvarjalno mišljenje je osrednja tema naše diplomske naloge, zato ga bomo natančno obdelali in dokazali kako pomembno vlogo ima pri reševanju kriminalističnih nalog. Za začetek bomo navedli nekaj definicij ustvarjalnega mišljenja in ustvarjalnosti.

"V tej knjigi pomeni ustvarjalnost sposobnost reševanja problemov na nov, izviren, različnosten (divergenten) način. Z drugimi besedami: ustvarjalnost je oblikovanje nečesa novega, še nevidnega in nepoznanega ali malo poznanega." (Pečjak in Štrukelj, 2013:13)

"To je najbolj razvita, najbolj sestavljena, vsestranska, celovita, uravnovešena in učinkovita stopnja mišljenja. Omogoča nam, da si zamislimo, razvijamo, oblikujemo in ustvarjamo nove, boljše, lepše, učinkovitejše stvaritve na različnih področjih." (Pečjak in Štrukelj, 2013:103)

"Ustvarjalno mišljenje se razlikuje od običajnega (neustvarjalnega) po tem, da daje neobičajne in nepričakovane rešitve." (Pečjak, 2001:81)

"Ustvarjalno mišljenje je vsaka ideja, dejanje ali produkt, ki spremeni obstoječo področje ustvarjanja ali delovanja v novo področje" (Csikszentmihaly cit. po Dean, 2006)

Ne glede na definicije je ustvarjalno mišljenje podobno kot kriminalistično mišljenje težko opredeliti. Ustvarjalno mišljenje ima močne povezave z domišljijo, intuicijo in izvirnostjo, ki so temeljni elementi, da o ustvarjalnem mišljenju sploh lahko govorimo. Pa lahko govorimo tudi o kriminalističnem ustvarjalnem mišljenju? Odgovor je da.

"To je razumsko odpiranje in reševanje kriminalističnih problemov, bodisi v okviru sestavljanja in preverjanja verzij, bodisi pri reševanju konkretni problemov v zvezi z opravljanjem posameznik preiskovalnih in operativno-taktičnih dejanj, pri katerem ne gre zgolj za reproduktivno, poustvarjalno ponavljanje, množenje in kopičenje že

znanih in podobnih stvari, temveč za kreativno, izvirno iskanje novih obrazcev za rešitev preiskovalne naloge." (Maver, 1984:215)

3.1.1 Merila ustvarjalnega mišljenja

Merila ustvarjalnega mišljenja so nekakšne lastnosti mišljenja, ki mu jih avtorji pripisujejo v različni literaturi. Te lastnosti, sestavine mišljenja ali merila lahko izhajajo iz zamisli, ideje ali drugih produktov, lahko pa iz miselnega procesa samega. Pečjak navede naslednja merila, kot bistvena pri opredeljevanju mišljenja kot ustvarjalnega (Pečjak, 2001).

Izvirnost oziroma originalnost. To je zmožnost, da v naše misli, tekom mišljenja prikličemo neke novosti, nove iznajdbe. Izvirnost pri posamezniku ugotavljamo glede na pogostost v populaciji. Torej pogostost uporabe neke ideje v družbi. Bolj je ideja izvirna, bolj je redko uporabljena. Pečjak (2001) opozarja, da izvirnost ne more biti vedno merilo ustvarjalnosti. Zgodi se namreč, da je kakšna ideja izvirna, pa vseeno to ne pomeni da je ustvarjalna. Prenesimo merilo izvirnosti v kriminalistiko. Izvirnost pri reševanju kriminalističnih nalog je izrednega pomena sploh, kadar je naloga kompleksna in je o njej znanega malo informacij. Bolj je preiskovalec izviren, večjo stopnjo ustvarjalnosti lahko pri opravljanju naloge doseže. Sploh ima izvirnost velik pomen pri vpeljavi metod mišljenja pri preiskovanju, sestavljanju strategije preiskovanja pa tudi pri sestavljanju kasnejših hipotez in verzij in začetnem iskanju sledi in alternativ preiskovanja. Tu izvirnost lahko ponudi nove rešitve, nove poti, ki popravijo in nadgradijo prejšnjo rešitev. Nove ideje in nove rešitve pa so pri reševanju kompleksnejših nalog po našem mnenju ključnega pomena.

Dvoršek (2008) v knjigi Kriminalistična strategija navaja tri ključne korake po Mintzbergu in Quinnu (1988) za rojevanje novih idej oziroma rešitev:

- Prepoznavna notranjega vpogleda
- Postavljanje pravih vprašanj
- Vključevanje

Torej, kaj ima izvirnost opraviti z iskanjem novih rešitev? Približevanje notranjemu vpogledu je mogoče le z razumevanjem problema, za kar potrebujemo informacije. Če teh informacij ni in če pristop ne deluje smo primorani vpeljati nove načine, nove ideje, nove informacije in tudi nove perspektive. Preiskovalec, ki je izviren in ustvarjalen, lažje pride do novih informacij in idej, ki mu ponudijo drugačen pristop,

ki ga približa k notranjemu vpogledu. Poleg izvirnosti mu pridobitev novih informacij omogoča postavljanje pravih vprašanj. Tu avtor opozarja na številne blokade, ki se lahko pojavijo v naši glavi in onemogočijo zastavljanje pravih vprašanj (pomanjkanje zaupanja, strah pred kritiko, črno beli pogledi, ...). Na iskanje novih rešitev pri opravljanju nalog pa tako ne vpliva samo izvirnost, temveč tudi vključevanje svoje intuicije, izkušenj ter dovtetnosti za razumevanje problema s katerim smo soočeni (Dvoršek, 2008).

Drugo merilo ustvarjalnega mišljenja po Pečjaku (2001) je uporabnost in prilagojenost stvarnosti. Kriminalist, ki pride do izjemno izvirne metode, s katero namerava pridobiti nove informacije ni ustvarjalna, če je v praksi ne more uporabiti. S tem njegova metoda izgubi na praktični vrednosti. To merilo ustvarjalnosti je sploh pri znanosti zelo občutljivo. Pečjak (2001) navaja, da teorijam o izvoru osončja, Zemlje in drugih pojavov sicer lahko pripišemo izvirnost, vendar se te teorije ne zdijo čisto nič praktične. Pa vendar se tu vprašamo kako je lahko uporabnost neke nove ideje vedno razvidna? Ni. Samo pomislimo na vse ideje, teorije, ki so v preteklosti bile izvirne vendar popolnoma neuporabne. Zakaj? Zaradi dejstva da je bila uporabnost tistih idej takrat v veliki meri odvisna od tehnologije in odnosa do sprejemanja novih idej. Za primer vzemimo samo izume velikih umov kot je Leonardo da Vinci ali Demokritovo anticipacijo atomov. Njihova uporabnost se je v resnici pokazala šele po nekaj stoletjih. Drznimo si trditi, da je uporabnost izvirnih idej v kriminalistiki zelo povezana z oblikovanjem in preverjanjem hipotez. Preiskovalec, ki s pomočjo izvirnosti pride do novih sledi in informacij o kaznivem dejanju, lahko lažje te informacije uporabi pri sestavi začetne hipoteze. Lahko se tudi izkaže, da informacija, ki jo preiskovalec pridobi na začetku preiskave nima prave praktične vrednosti in jo pridobi šele na koncu preiskave, ko preiskovalec oblikuje končno sliko o kaznivem dejanju. To je samo nekaj vzporednic, ki uporabnost novih idej in rešitev iz vsakdanjega življenja poveže z kriminalistiko.

Tretje merilo ustvarjalnosti je tako imenovana "aha izkušnja". Izvirna in ustvarjalna ideja je tista, ki nastane nenadoma in nepričakovano, pri čemer nastane miselna transformacija. To pomeni novo strukturiranje informacij, nov pogled, novo funkcijo (gospodinja, ki bi rada zabila žebelj v steno, pa nima kladiva, vzame čevljev in zabije z njim žebelj v steno). Torej ideja, ki je nastala nenadoma in nepričakovano (vzame čevljev) z nastankom miselne transformacije (zabijanje s čevljev in ne obuvanje), pridobi novo funkcijo (Pečjak, 2001).

Zadnje merilo ustvarjalnosti po Pečjaku (2001) je obseg in prožnost mišljenja. To merilo definira obseg ustvarjalnega mišljenja in njegovo odprtost za nove ideje. Torej sposobnost posameznika sprejemanja novih idej, sprejemanja novih poti razmišljanja, preskok idej iz ene na drugo ter menjavo strategij. Če prožnost mišljenja ovrednotimo iz vidika kriminalistike spoznamo, da je prožnost mišljenja ena ključnih lastnosti preiskovalca, kadar pri njem nastopi ustvarjalno mišljenje. Pečjak (2001) opozarja na nevarnost, da nekateri misleci uporabljajo samo eno strategijo mišljenja in ob tem zanemarjajo druge. Sami smo mnenja, da je prožnost mišljenja izrednega pomena pri reševanju kriminalističnih nalog. Predvsem iz vidika, da nismo vezani samo na eno možno rešitev, temveč vedno preverimo tudi druge možne rešitve. To seveda zmore le preiskovalec, ki razmišlja zunaj svojih meja in ima sposobnost povezovanja informacij drugih področij z problemom, ki ga rešuje. V literaturi smo poiskali nekaj vzporednic med prožnostjo mišljenja preiskovalcev in težavami s katerimi se preiskovalci srečujejo. Problem sodobnih preiskovalnih metod vidimo predvsem v nekaterih naučenih korakih v procesu preiskovanja (zbiranje, preverjanje, povezovanje, in druge). Problematika naučenih korakov se kaže v naučenem vzorcu razmišljanja preiskovalcev, kar je včasih lahko oteževalna okoliščina in povzroči fiksacijo mišljenja. Govorimo o ovirah v mišljenju, ki omejujejo ustvarjalnost preiskovalcev. Izvirajo iz izkušenj in velikokrat poskrbijo, da ustvarjalnost posameznika prične padati, ko le ta doseže optimalno raven. Kaj to pomeni? Neizpodbitno dejstvo je, da mora preiskovalec včasih, da bi rešil nalogo misliti z drugimi načini mišljenja in metodami, ki se razlikujejo od vsakdanjih, naučenih. Problem se pojavi, ko je zelo izkušenemu preiskovalcu dodeljena kompleksna kriminalistična naloga, ki jo mora rešiti. Preiskovalec, naučen osnovnih načinov razmišljanja se naloge loti po ustaljenih korakih, pri tem se zanaša na svoje znanje in izkušnje, ki so ključnega pomena. Nevarnost, ki se ob tem pojavi je, da prične preiskovalec določene faze opravljanja kriminalistične naloge jemati kot rutino in s tem fiksira svoje mišljenje, mu postavi meje. Takrat kreativnost ustvarjalca upade, kar lahko zmanjša ustvarjalnost in s tem zmanjša uspešnost opravljene naloge.

Iz vidika preiskovanja in kriminalistike lahko dodamo še 2 merila ustvarjalnosti, ki jih v svojih člankih opisuje dr. Maver (1984). To sta postavljanje in odpiranje problemov ter reševanje problemov. Postavljanje in odpiranje problemov je ključnega pomena ravno zaradi obsega mišljenja, ki ga preiskovalec ima. "Tam, kjer povprečni kriminalist ne vidi nič posebnega in mu je vse jasno in razumljivo, bo razmišljujoč in

ustvarjalni preiskovalec zaznal problem in ga tudi skušal rešiti." (Maver, 1984) Tako kot avtor članka, tudi mi to merilo ustvarjalnosti močno povezujemo s sposobnostjo suma. Sposobnost suma odpira nova vprašanja, preverja obstoječe probleme in odpira nove. Kaj pa reševanje problemov, ki ga navaja avtor? Za reševanje problemov preiskovalci; kot smo že navajali v prejšnjih poglavjih, uporabljajo več vrst mišljenja. Dean (2000) je v svoji raziskavi, kjer je preizkušal kreativnost policistov ob različnih težavnostih naloge ugotovil naslednje rezultate. Ko detektivi pridejo do kompleksne naloge preiskovanja kaznivega dejanja se njihova zavest sooča z izzivom, ki jih motivira, da nalogo opravijo kar se le da najbolje. Raziskava je pokazala, da bolj kot je primer kompleksen, več kreativnosti in stilov mišljenja je potrebnih, da se primer reši. Raziskava je tudi pokazala, da višji inteligenčni kvocient preiskovalec ima, bolj ustvarjalno je njegovo mišljenje.

3.1.2 Stopnje ustvarjalnega mišljenja

Ustvarjalno mišljenje je duševni proces, ki ne nastane nenadoma, temveč poteka po fazah oziroma stopnjah. Mnogi avtorji navajajo naslednje stopnje ustvarjalnega mišljenja:

- Preparacija
- Inkubacija
- Iluminacija ali inspiracija
- Verifikacija

Preparacija označuje seznanjanje in razumevanje informacij, ki jih sprejmejo naši možgani. V tej fazi se prične prvo razmišljanje o problemu, zbrane informacije so v središču pozornosti. Razdelimo jo v dve podfazi: neusmerjeno iskanje oz. naključno preučevanje gradiva in faza iskanja problema ali vsaj področja, kjer bi utegnili odkriti problem. Faza iskanja problema je usmerjena k cilju, kar pomeni, da lahko mislec spremeni cilj in doda nove cilje. Ravno tako je ta podfaza ključnega pomena pri preiskovanju, nekateri avtorji so celo mnenja, da je ta faza najbolj ustvarjalna faza ustvarjalnega mišljenja. Preneseno na področje kriminalistike, preparacija pomeni iskanje sledi in informacij povezanih z kaznivim dejanjem. V tej fazi ustvarjalnega mišljenja preiskovalci tudi natančno preučijo problem preiskovanja (Pečjak in Štrukelj, 2013).

Sledi faza inkubacije oziroma faza zorenja podatkov. V tej fazi naši možgani procesirajo zbrane informacije in jih pripravijo na nadaljnjo obdelavo. Mislec v tej fazi navadno ne premišljuje o problemu, ampak čas posveti procesiranju podatkov. Faza lahko traja nekaj ur, lahko pa je dolga do nekaj mesecev (Pečjak, 2001).

Tretja faza je faza iluminacije oziroma faza razsvetlitve, ki pomeni nenadno, nepričakovano in hitro rešitev problema. Ideja pride v trenutku, lahko bi rekli v enem navdihu. V fazo iluminacije med drugih uvrščamo tudi "aha izkušnjo" o kateri smo pisali v prejšnjem poglavju (Pečjak, 2001). Vprašanje, ki si ga mnogi postavljamo pa je, kako naj človek doseže fazo iluminacije? Odgovorov na to vprašanje v literaturi ni veliko. Ustvarjalnost je lastnost s katero je človek ustvarjen in se je ne da kar priučiti. Pečjak (2001) navaja, da je znanstvenik po imenu Scott opravil študijo, kjer je proučeval ali se kreativnosti da naučiti. Ugotovili so, da natančno sestavljen trening spodbujanja ustvarjalnosti lahko pripomore k temu, da posameznik postane bolj ustvarjalen. Vrnimo se poglavje nazaj, ko smo pisali o merilih ustvarjalnosti. Vsaka nova ideja, ki je plod ustvarjalnosti, še ni nujno izvirna. Drznimo si trditi, da določen program vzpodbujanja kreativnosti lahko spremeni mišljenje človeka v smeri, da med mišljenjem o problemu odkrije več alternativ in drugih idej. Vendar lahko govorimo o naučeni ustvarjalnosti, če te ideje niso izvirne? Naše mnenje je, da ne. To lahko potrdimo tudi z rezultati raziskave, ki jo v svojem članku predstavlja Dean (2006), kjer nam predstavi rezultate raziskave opravljene leta 2006. V raziskavi so sodelovali odrasli ljudje, ugotavljali pa so ali se človek kreativnosti lahko nauči. Rezultati potrjujejo naše domnevanje, kajti pokazali so, da so posamezniki prihajali do novih idej, razširili obseg mišljenja, vendar se izboljšave na področju izvirnosti niso pokazale. Izvirnost pa je prvo merilo, ki pojem, stvar ali proces označi za ustvarjalnega.

Zadnja faza ustvarjalnosti je faza verifikacije oziroma preverjanja. Le ta zahteva trdno miselno delo, kjer mislec preverja uporabnost vseh svojih dosedanjih idej. Gre za preverjanje svoje rešitve, ki se na koncu izkaže za pravilno ali napačno. Če se izkaže za napačno, ideja ostane le domišljija (Pečjak, 2001). V kriminalistiki lahko to fazo povežemo z fazo kriminalističnega dela, kjer preiskovalci preverjajo svoje hipoteze in verzije. Preiskovalec tako z miselnim delom preveri vse zbrane informacije in preverja verjetnost svoje hipoteze. Ta se lahko na koncu izkaže za pravilno, kar pomeni rešen primer, lahko pa za napačno. Tu preiskovalec lahko

zapade v frustracijo in stres, kar povzroči čustveno vznemirjanje, ki lahko oteži nadaljnje ukvarjanje s problemom (Pečjak in Štrukelj, 2013).

3.1.3 Tehnike ustvarjalnega mišljenja

Do sedaj smo že spoznali, kaj je ustvarjalno mišljenje in od česa je odvisno oziroma kako poteka. Sprašujemo pa se ali je mogoče kako vzpodbuditi ustvarjalnost in če jo je, kako? Avtorji skupno opredeljujejo tehnike mišljenja kot postopke, ki spodbujajo ustvarjalno mišljenje pri posamezniku ali skupini (Pečjak, 2001).

Tehnike mišljenja delimo na individualne in skupinske tehnike. Ne glede katere posameznik uporablja, so le te namenjene produciranju čim več in čim bolj izvernih idej. Pri individualnih tehnikah je to produciranje s strani posameznika, medtem, ko je pri skupinskih tehnikah to stvar skupine, kjer udeleženci skupine spodbujajo drug drugega k produciranju novih idej. Pri prvih gre predvsem za povezovanje informacij, tvorjenje miselnih vzorcev, kontrolni sezname, medtem, ko med skupinske spadajo nevihta možganov, zapisovanje misli in druge. Dejstvo je, da je možno uporabljati skupinske tehnike kot posameznik, kakor tudi individualne tehnike v skupini (Pečjak, 2001).

Druga delitev tehnik ustvarjalnega mišljenja je delitev na analitične in celostne (holistične). "Analitične tehnike (npr. seznam atributov in morfološka analiza) temeljijo na analizi gradiva v osnovne elemente ali sestavine, ki jih nato sestavimo nazaj na različne načine in potem ugotovimo ustreznost kombinacij. Povsem drugačne in po mnenju mnogih psihologov bolj ustvarjalne so holistične tehnike, pri katerih nastajajo nove ideje z majhnimi aha izkušnjami. Mednje spadajo nevihta možganov, zapisovanje idej, sinektika in še mnoge druge. Razlika med obema vrstama tehnik je v tem, da pri analitičnih najprej sestavimo možne rešitve, ki jih nato preverimo z merili ustreznosti, na podlagi katerih prihajamo do rešitev." (Pečjak, 2001:88)

O sami uporabnosti tehnik ustvarjalnega mišljenja bomo govorili v naslednjem poglavju, lahko pa naštejemo nekaj najbolj pomembnih tehnik, ki jih preiskovalci uporabljajo pri svojem delu. Te tehnike so viharjenje možganov, zapisovanje misli, sinektika in postopek K. Vse omenjene tehnike niso nujno prisotne v preiskovalnem procesu, bomo pa v nadaljevanju potegnili nekaj vzporednic z ustvarjalnostjo preiskovalcev, kjer bomo omenjenim tehnikam dodali pomen v kriminalistiki.

3.2 Situacijska opredelitev ustvarjalnega mišljenja v kriminalistiki

Vsaka naloga preiskovalca, naj bo še tako enostavna terja proces mišljenja pri preiskovalcu. Nekatero nalogo lahko rešimo s splošnim mišljenjem, druge so preiskovalci primorani reševati s specifičnim načinom mišljenja. Raziskave Deana (2000) pa kažejo, da bolj je kriminalistična naloga kompleksna več ustvarjalnost terja od preiskovalca da jo reši. Pa je temu res tako?

Do sedaj smo že spoznali, da za razvoj kreativnosti ni dovolj le učenje preiskovalcev novih tehnik in metod preiskovanja, ključnega pomena je tudi učenje o strukturi okolja v katerem preiskovalci delujejo in se učijo. Z drugimi besedami bi lahko dejali da kreativnost preiskovalca sama po sebi ni dovolj, potrebno jo je znati uporabiti v danih situacijah. Če želimo razumeti in opredeliti situacije, ki od preiskovalca zahtevajo ustvarjalno mišljenje, je najprej potrebno opredeliti nekaj dejstev.

Preiskovalci se pri svojih nalogah srečujejo z različnimi problemi, ki terjajo različne stile mišljenja. Dejstvo je, da vsak preiskovalec, naj bo še tako ustvarjalen nalogo rešuje po ustaljenih korakih. Vsak se v procesu reševanja srečuje z določenimi koraki kot so zbiranje podatkov, preverjanje podatkov, premišljevanje o problemu, povezovanju informacij in sestavljanju predpostavk, če želite hipotez, verzij. Pri osnovnih kriminalističnih nalogah je tak način in postopek reševanja naloge povsem primeren. Problem se pojavi, ko primer postane kompleksen in od preiskovalca zahteva vpeljave novih strategij, modelov in smeri mišljenja in delovanja. Takrat nastopi pomen logike in ustvarjalnosti. Dean (2000) meni, da obstajajo 3 smeri mišljenja preiskovalcev. Prva smer je mišljenje izziva, druga je mišljenje na podlagi znanja in tretja, zadnja smer je rizični stil mišljenja. Primerjajmo te smeri mišljenja s posameznimi sklopi v mišljenju preiskovalca. Preiskovalec je tekom izvajanja naloge soočen z naslednjimi sklopi mišljenja: metoda, izziv, znanje in tveganje. Prvi sklop mišljenja je metoda. V tej metodi predpostavljamo, da je preiskovalec pod vtisom naloge, opravlja vsa proceduralna dela in uporablja metode zbiranja podatkov. Naslednji sklop je izziv. Ta sklop lahko tesno povežemo z Deanovo (2000) trditvijo o mišljenju izziva. V tem sklopu je preiskovalec izzvan s strani motivacije. Motiviran je lahko zaradi lastnih interesov (rešitev primer), interesov službe, žrtve, storilca. Sledi mu sklop znanja, ki ga povezujemo z mišljenjem na podlagi znanja. Za uspešno reševanje naloge je potrebno specifično znanje. Od znanja je odvisna tudi

prilagodljivost preiskovalca, njegovo vpletanje v sam primer z pravo mero čustvene navezanosti do žrtev, osumljencev in drugih vpletenih. Zadnji sklop je sklop tveganja, ki ga povezujemo z rizičnim stilom mišljenja. Preiskovalec za največjo možno uspešnost naloge tekom reševanja sprejema določene zakonite in upravičene metode in s tem sprejema določena tveganja. Tveganje od preiskovalcev zahteva proaktivnost in veliko mero ustvarjalnosti. Zavedati se moramo, da nekatere situacije ne zahtevajo uporabe vseh stilov mišljenja. Kar smo želeli prikazati so stopnjevanja prisotnosti ustvarjalnosti v posameznem sklopu reševanja naloge. Naše domneve potrjuje tudi raziskava, ki jo je opravil Dean (2000). Bolj kompleksen kot je primer, več ustvarjalnosti je potrebne da se problem reši. Dean je v svoji raziskavi opazil tudi dejstvo, da višji stil, kot preiskovalec uporablja (metoda, izziv, znanje, tveganje), večjo kreativnost pri tem pokaže. Raziskava je pokazala, da preiskovalci pri sklopu metode in izziva niso pokazali pretirane kreativnosti. Bolj je primer postajal kompleksen, več znanja in več tveganja so preiskovalci uporabili pri svojem delu. S tem se je večala tudi prisotnost kreativnosti. Dokaz raziskave je bil, da se bolj kreativni preiskovalci poslužujejo višjih in kompleksnejših miselnih strategij.

3.3 Ustvarjalno mišljenje v kriminalistiki

3.3.1 Pomen intuicije na kriminalistično ustvarjalno mišljenje

Ustvarjalno mišljenje je tako kot druge vrste mišljenj, sestavljeno iz številnih sestavin, sklopov. Ena izmed njih je tudi intuicija. Mnogi avtorji pripisujejo izreden pomen intuicije h kriminalistični dejavnosti, sploh pa k ustvarjalnemu mišljenju. Kaj sploh intuicija je? Na to vprašanje zelo težko najdemo odgovor, saj je pojem preveč kompleksen. V literaturi se sicer pojavlja nekaj definicij, na kratko bomo povzeli le nekaj dejstev iz nje. Intuicija je del percepcije. Prihaja iz nezavednega, za njen pojav ni potrebnega predhodnega znanja ali izkušenj. Mnogi avtorji intuicijo opredeljujejo kot notranji glas ali šesti čut, povezujejo pa jo z občutki, ustvarjalnostjo in parapsihološkimi doživetji. Kako pa je z intuicijo v kriminalistiki?

"Številni pisci so razpravljali o vlogi intuicije pri sestavljanju verzij. Praksa kaže, da je intuicija, ki je bila izražena v obliki preiskovalnih verzij, pripeljala do rešitve sicer "brezupnih" primerov. Intuitivna domislica odpira nove možnosti za preiskovanje in je

neke vrste kaŕipot za nadaljnje delo kriminalista. Je seveda le hipoteza, ki jo je treba ŕe preveriti" (Maver, 1984:221)

Avtor v svojem članku navaja tudi trditev, da se kriminalistična intuicija pojavlja predvsem pri tistih preiskovalcih, ki imajo obsežno znanje in zadostne izkušnje. Tu se nam pojavi vpraŕanje ali se mogoče kriminalistična intuicija v nekaterih pogledih le razlikuje od sploŕne? V začetku smo namreč navedli, da intuicija ni povezana s predhodnim znanjem ali izkušnjami. Tudi na to vpraŕanje teŕko podamo odgovor. Naŕe mnenje je, da preiskovalec pri reŕevanju kriminalističnih nalog o problemu ne razmiŕlja sploŕno, tako kot mi. Pri reŕevanju problema razmiŕlja specifično. Pri tem ga zanima samo problem s katerim se srečuje. Za reŕevanje seveda potrebuje znanje in izkušnje, ki so pogoj, da o problemu sploh lahko kritično razmiŕlja. Torej mu intuicija predstavlja nekakŕen dodatek moŕganom, kjer glede na znanje in izkušnje, ki jih uporablja, preiskovalec pridobi nekakŕne notranje občutke ali vodila, katerih se pri preiskovanju drŕi. Velikokrat se namreč zgodi, da se intuicija v kriminalistiki nanaŕa tudi na občutek, kaj lahko naredimo in česa nebi smeli oziroma, kateri informaciji lahko zaupamo in katere naj se raje izognemo. Drznimo si celo potegniti določene vzporednice med intuicijo in empatijo. Preiskovalca pri zasliŕanju pogosto vodi intuicija ali določeni osebi lahko zaupa ali ne, oziroma ali je informacija točna ali ne. Tu po naŕem mnenju vlogo odigra tudi empatija oziroma sposobnost preiskovalca, da zazna čustva druge osebe. Empatijo in intuicijo lahko na tej točki razmiŕljanja naveŕemo tudi na reflektivno miŕljenje. Njegova pomembnost pri opravljanju različnih kriminalističnih nalog je izjemnega pomena. Predvsem se to pokaŕe pri strategiji miŕljenja, ko se preiskovalec postavi v vlogo storilca in poskuŕa razmiŕljati kot on. Pomembno vlogo ima tudi pri zasliŕanju in razgovoru z osumljencem. Tu lahko intuicija ključno pripomore reŕitvi problema (Maver, 1984).

3.3.2 Uporaba tehnik ustvarjalnega mišljenja v kriminalistiki

Tehnike ustvarjalnega mišljenja smo na kratko že opisali, sedaj pa bomo uporabnost tehnik umestili še na področje kriminalistike.

Tehnike ustvarjalnega mišljenja se v kriminalistiki pojavijo predvsem v situacijah, ko je količina začetnih informacij majhna. Preiskovalci z namenom, da pridejo do čim večjega obsega informacij uporabijo določene tehnike, ki ob pravilni uporabi pospešijo rešitev problema in včasih v glave preiskovalcev pridejo povsem nezavedno. Najbolj osnovna tehnika je povezovanje in zapisovanje misli. V uporabi je predvsem na začetku opravljanja naloge, kjer preiskovalec zbira in povezuje začetne informacije. Iz zbranih informacij preiskovalci lahko sestavijo miselne vzorce, ki jim pomagajo problem razumeti iz več vidikov, kar bolj vzpodbudi miselnost preiskovalca. Bolj kot je naloga kompleksna, višje miselne strategije in tehnike preiskovalci uporabljajo. Bolj kot je mišljenje preiskovalca kritično, bolj kot preiskovalec zbrane informacije vrednoti in ocenjuje, višja je stopnja kreativnosti. Tu velja opozoriti, da preiskovalec kljub kritičnosti, ne sme dovoliti, da njegova samokritičnost postane previsoka. To namreč lahko povzroči zaviranje izvirnosti in strah pred lastnimi idejami. Preiskovalci lahko velikokrat uporabijo tudi tehniko postopka K, ki je zelo podobna zlatim vprašanjem kriminalistike. Iskanje odgovorov na vprašanja kaj, kje, kdo, zakaj, lahko preiskovalcu hitro omogočijo napredovanje k rešitvi problema. Eno od ustvarjalnih tehnik Pečjak in Štrukelj (2013) opisujeta tudi v svoji knjigi. Imenujeta jo sinektika, kar pomeni združiti, sestaviti nepovezane prvine. Z drugimi besedami gre za povezovanje različnih misli in zamisli, ki na prvi pogled nimajo skupnih točk. Taka tehnika ustvarjalnega mišljenja se predvsem uporablja v industriji in poslovnem življenju. Pa vendar, če dobro pomislimo, lahko najdemo nekaj skupnih točk s preiskovanjem kaznivega dejanja. Glavno sredstvo sinektike so prisposode, z drugo besedo analogije. Ena bistvenih lastnosti te tehnike pa je dejstvo, da ustvarjanje ni samo razumski in logični proces, temveč tudi nerazumski, čustven in navdihnjen. Pečjak (2001) poudari, da je eden od principov takega mišljenja narediti tuje to, kar je domače in narediti domače to kar je tuje. Kaj to pomeni na področju kriminalistike? Preiskovalec včasih sinektiko uporablja nezavedno. Največkrat se to pojavi ob sestavljanju verzij, kjer je ustvarjalno mišljenje ključnega pomena. Preiskovalec v tej fazi dela velikokrat povezuje misli v celoto, oblikuje verzijo. Povprečen preiskovalec tako poveže zbrane informacije in jih oblikuje v nek logičen približek poteka dogodka, kakršnega si ustvari v svoji glavi.

Kreativni preiskovalec, kateri zbrane informacije vrednoti kritično pa misli ne bo vedno povezal samo v logičnem in razumnem zaporedju. Včasih je ključ do rešitve kljub nerazumnosti, ravno v njeni preprostosti. To je dejstvo, ki po našem mnenju kreativnega preiskovalca "povleče" iz skupine povprečnih. Sposobnost povezovanja misli in dejstev, ki na prvi pogled nimajo skupnih točk. V tem se kaže kompleksnost naloge. Včasih se ideja preiskovalcu rodi v glavi med opravljanjem splošnih obveznosti, kot so obisk frizerja, nakupovanje ali druge vsakdanje obveznosti. Lahko je na začetku povsem nepomembna in nima skupnih točk z njegovo stroko, a se kasneje izkaže za ključno misel pri rešitvi naloge.

Mnogi avtorji opozarjajo, da se v kriminalistiki ustvarjalne in kreativne ideje pojavijo šele takrat, ko o njih sploh ne razmišljamo. Velikokrat se ta pojav zgodi povsem nezavedno in naključno, velikokrat v obliki "aha" izkušnje. Mnogi avtorji v svojih delih opozarjajo preiskovalce, da naj ideje o svojem problemu iščejo v mislih, ki niso povezane s službo, torej v času privatnega življenja. Po njihovem mnenju ravno takrat človek pride do najboljših idej. Takih misli ni mogoče načrtovati ali predvideti ravno zaradi širokega obsega pozornosti, ki je včasih ključ do rešitve problema. S tega vidika obravnavanja teme je potrebno opozoriti na prožnost mišljenja, ki je poglobitnega pomena, da preiskovalec razmišlja dovolj široko in svobodno. Vzporedno s prožnostjo mišljenja poteka tudi gibljivost mišljenja. Zakaj je to pomembno pri uporabi taktik v mišljenju? Prožnost in gibljivost mišljenja preiskovalcu omogočata, da razmišlja izven svojih meja, da ima sposobnost oceniti, kdaj nek način mišljenja ni pravi in zna svoje razmišljanje ali tehniko prilagoditi.

3.3.3 Vpliv in posledice dejavnikov na ustvarjalno mišljenje preiskovalca

Vplivov na ustvarjalno mišljenje je veliko, preveč, da bi lahko vse zajeli v našem diplomskem delu. Sem spadajo znanje, izkušnje, inteligenca, različni osebni dejavniki, psihološki dejavniki, seveda ne gre brez čustvenih dejavnikov in drugih. O vsakem izmed njih smo v prejšnjih poglavjih že pisali in jih na kratko opisali, zato bomo le te v tem poglavju preskočili. Nekaj besed bomo namenili prilagodljivosti, notranji motivaciji in drugim vplivom, ki so ključni vplivi na ustvarjalnost posameznika. Pri prilagodljivosti gre za osebnostno lastnost, ki je po mnenju mnogih avtorjev ključna lastnost za ustvarjalnost. Tu govorimo o upoštevanju ali neupoštevanju zunanjih norm. Z drugo besedo gre pri tem za konformizem in nekonformizem. Kako torej lahko torej prilagodljivost vpliva na ustvarjalno mišljenje

preiskovalcev? Povsem normalno je, da smo ljudje do neke mere vsi dovzetni do mišljenja drug drugega. Brez dovzetnosti ljudje med seboj enostavno nebi mogli sodelovati. To je še posebej pomembnost pri preiskovalcih. Brez sodelovanja je rešitev kriminalistične naloge obsojena na propad. Pa vendar mora sodelovanje v kriminalistiki imeti tudi svoje meje. Konformizem vsekakor ima pomembno vlogo pri sodelovanju preiskovalcev, vendar lahko po drugi strani tudi močno zavira ustvarjalnost posameznika. Do takih situacij predvsem pride, kadar je preiskovalec podvržen avtoritetam, kadar nima zaupanja vase in kadar ga je strah izraziti mnenje zaradi straha pred razlikovanjem od drugih (bolj izkušenih) preiskovalcev. Vendar se moramo zavedati, da lahko ta preiskovalec opazi stvari in razmišlja drugače kot trije drugi, ki imajo enotno mnenje. Tu prilagodljivost odigra svojo vlogo. Bistveno lahko vpliva na ustvarjalnost preiskovalca in njegovem izražanju mnenja v skupini preiskovalcev, ki se srečujejo z kriminalistično nalogo. To seveda ne pomeni, da preiskovalec ne sme upoštevati nasvetov in misli drugih preiskovalcev, opozarjamo le, da mora pri tem imeti svoje meje in jasno izražanje svojih pogledov razmišljanja. Drug pomemben vpliv na ustvarjalnost je notranja motivacija. Govorimo o zavzetosti za delo in zadovoljstvo pri njem. Ustvarjalni preiskovalec ne bo odnehal pri reševanju težavnega primera, vendar bo iskal druge poti, druge rešitve s katerimi bo poskušal poiskati rešitev (Pečjak in Štrukelj, 2013).

Velik vpliv na konformizem in nekonformizem imajo tudi medsebojne lastnosti preiskovalcev, ki skupaj sodelujejo. To so naravnost posameznika, čutenje, dožemanje in razumevanje posameznika, doživljanje in vrednotenje drugih, predvsem pa stališča, ki jih posameznik izoblikuje in odnos do stališč drugih. Brez teh značilnosti je sodelovanje skorajda nemogoče oziroma zelo neuspešno. Pomembno je tudi skupno določanje cilja in splošnega načrta dela, trdi Pečjak in Štrukelj (2013). Torej upoštevanje drug drugega in njegovega mišljenja, ne glede na izkušnje in avtoriteto, ki jo posameznik ima. To je bistvo, ki v skupini preiskovalcev lahko vzpodbudi ali zatne ustvarjalnost posameznika. Kadar preiskovalci ne delujejo sami ampak v skupinah je ključnega pomena za ustvarjalno mišljenje tudi vodenje. Vodenje skupine preiskovalec je izjemnega pomena za vzdušje v skupini, kar se odraža tudi v ustvarjalnosti posameznika. Dober vodja mora biti sposoben dajati vzgled, ustvarjati sproščeno vzdušje, predvsem pa mora biti sposoben ustvarjati vzdušje enakopravnosti in samospoštovanja, ki pri preiskovalcih lahko odigra pomembno vlogo pri ustvarjalnosti. Tako vodja, kot drugi preiskovalci morajo drug drugega vzpodbujati k rešitvi problema in iskanju novega načina reševanja problema.

Sploh konformizem oziroma podrejanje skupini, lahko pri preiskovalcu zatre ustvarjalnost in vodi do fiksacije mišljenja. Do fiksacije mišljenja pogosto pride pri posameznem preiskovalcu, ki deluje v skupini, kjer je ustvarjalnost nizka in večinoma posega po enih in istih metodah. Na to pogosto vplivajo tudi izkušnje in znanje, ki preiskovalcu povzročijo "miselno" zaprtost. Ta preiskovalec ostane zvest eni in isti metodi, ki včasih lahko omeji njegovo mišljenje, vsekakor pa lahko trdimo, da s tem preiskovalec zatre svojo potencialno ustvarjalnost. To je močno povezano z naslednjo nevarnostjo imenovano subcesija. Tu preiskovalec podzavestno zavrača nesprejemljivo senzorno gradivo. Tak preiskovalec sledi le eni hipotezi, in podzavestno zavrača vsako zaznavanje dejstev, ki njegovi hipotezi nasprotujejo. To seveda vodi do zmanjšane ustvarjalnosti, ki je pri preiskovanju kaznivih dejanj ključnega pomena (Maver, 2004).

3.3.4 Ustvarjalna osebnost preiskovalca

V našem diplomskem delu smo že obdelali vpliv nekaterih osebnih dejavnikov, kakor tudi psiholoških in čustvenih. Nismo pa definirali osebnosti preiskovalca, ki se vsakodnevno srečuje z različnimi težavnostmi in vrstami nalog.

Nekaj bistvenih in nujnih karakternih lastnosti, ki jih vsak dober preiskovalec mora imeti že poznamo. To so motivacija, vztrajnost, zavzetost, neodvisnost v mišljenju, samozavest in druge. Kakšne lastnosti pa mora imeti ustvarjalen človek? Pečjak in Štrukelj (2013) v knjigi *Ustvarjam navajata šest lastnosti ustvarjalnih ljudi, ki pa jih lahko povežemo z lastnostmi ustvarjalcev. Lastnosti si sledijo v naslednjem vrstnem redu:*

1. Močna zavezanost svoji nalogi oziroma močen motiv. To lastnost ima tudi preiskovalec, ko rešuje kriminalistično nalogo. Vsekakor je močno zavezan svoji nalogi in ima močen motiv, da problem reši in najde storilca.
2. Sposobnost, da odkrije in natančneje opredeli problem. Dober preiskovalec vidi problem tudi tam, kjer ga navadni ljudje ne vidimo. Ravno to loči mišljenje preiskovalca od mišljenja posameznika. Sposobnost zaznavanja problemov.
3. Umska gibkost. To je pomembna lastnost vsakega "ustvarjalnega" preiskovalca. Gibkost in prožnost v mišljenju, na katero smo že opozarjali. Preiskovalec mora imeti

sposobnost odkritja novega načina rešitve problema. Njegova prožnost mišljenja se mora kazati tudi v povezovanju misli. Dober ustvarjalen preiskovalec razmišlja v nasprotjih in poskuša povezati na videz še tako nelogične misli.

4. Pripravljenost na tveganja. Tveganje je ena od lastnosti dobrega preiskovalca. Tisti, ki ne tvega, je pogosto obsojen na neuspeh naloge. Taki preiskovalci vedno iščejo vznemirljive rešitve, ki predstavljajo tveganje, ki včasih sicer lahko vodijo v neuspeh.

5. Objektivnost. Objektivnost je pri ustvarjalnosti ključnega pomena. Preiskovalec, ki pri svojem delu ni objektivni, lahko kaj kmalu zaide v čisto fantazijo. Tu je v povezanosti z objektivnostjo ključnega pomena tudi kritičnost, ki preiskovalcu kljub ustvarjalnemu mišljenju postavi meje.

6. Notranja motivacija. Tu je predvsem pomembno zadovoljstvo in zavest preiskovalca, da doseže kar želi.

Kot lahko vidimo, se lastnosti posameznika močno ujemajo tudi z lastnostmi preiskovalca, ki je pri svojem delu ustvarjalen. Vsaka navedena lastnost je seveda odvisna tudi od osebnih lastnosti posameznika. Glede na dane lastnosti lahko preiskovalce uvrstimo na pet osnovnih tipov (Maver, 1986):

- Organizator (dober organizator)
- Mislec (dober mislec, rad preiskuje težja kazniva dejanja in deluje sam)
- Sobesednik (dober sogovornik, primere za zaslišanja in razgovore)
- Slednik (dober opazovalec, dobra orientacija)
- Sociolog (dober nadzornik)

Vsaka od danih lastnosti daje preiskovalcu svojo specifičnost, ki je v danih situacijah lahko bistvenega pomena. Razpravljanje o tem, katera lastnost je bolj pomembna je po našem mnenju brezpredmetna, saj je v vsaki fazi preiskovalnega procesa potrebno specifično znanje in osebne lastnosti, da je naloga lahko opravljena. Obstajajo pa določene osebne lastnosti, ki so za ustvarjalno mišljenje bolj pomembne od drugih. Raziskovalci so ugotovili, da so ustvarjalni ljudje veliko bolj originalni, dinamični, nekonvencionalni in včasih tudi bolj radikalni.

4 Zaključek

V našem delu smo ugotovili, da obstaja specifična vrsta mišljenja, ki ji lahko upravičeno rečemo kriminalistično mišljenje. Ugotovili smo, da obstajajo določene značilnosti mišljenja ter etnocentrične posebnosti kriminalističnega mišljenja ter jih povezali s pojmom kreativnost. Tekom preučevanja literature smo ugotovili in dokazali, da je ustvarjalno mišljenje, sploh danes, ko so kriminalistične naloge vse težje, ključnega pomena pri preiskovanju kaznivih dejanj. Njen vpliv na kriminalistično mišljenje smo povezali z določenimi splošnimi lastnostmi ustvarjalnega mišljenja in na podlagi egocentričnih lastnosti preiskovalcev prikazali, kako preiskovalci pri svojem delu uporabljajo ustvarjalno mišljenje in dokazali njegovo vrednost v kriminalistiki.

Glede na proučevan teoretični del naše teme lahko postavljene hipoteze potrdimo. Naše ugotovitve namreč kažejo, da so preiskovalci velikokrat izpostavljeni fiksaciji mišljenja. Predvsem se to dogaja preiskovalcem, ki nimajo širokega obsega pozornosti in njihovo mišljenje temelji na izkušnjah in predhodnem znanju. Velikokrat se namreč zgodi, da preiskovalci sledijo eni strategiji in s tem zatirajo svojo ustvarjalnost in odprtost do novih idej. Do fiksacije mišljenja lahko pride tudi v večjih skupinah preiskovalcev, kjer se mlajši preiskovalci držijo mišljenja izkušenejših in s tem svojo stopnjo ustvarjalnosti ohranijo na minimumu. Potrdimo lahko tudi drugo hipotezo, saj smo tekom preučevanja literature ugotovili, da je stopnja kreativnosti pri starejših preiskovalcih nižja, saj se opirajo na znanje in izkušnje. S tem se pojavi nova nevarnost, ki lahko njihovo delo vodi v rutino. To pomeni, da preiskovalci s tem dosežejo optimalno raven ustvarjalnosti, kar posledično vodi v nižjo stopnjo ustvarjalnosti.

Izpostaviti velja tudi zadnje ugotovitve na področju nevroznanosti in njenim pomenom pri mišljenju preiskovalcev ter sodnih odločitvah. Prav pri slednjih ima nevroznanost pomembno vlogo. Naše ugotovitve kažejo, da so v zadnjih letih možganske anomalije vse večkrat tema na sodiščih po svetu. Vsako leto več je sklicevanj na njih z namenom omilitve kazni. Najdemo lahko vse več sodb, kjer so bili obtoženci obsojeni na milejše kazni ravno zaradi sklicevanja na možganske nepravilnosti. Tu se seveda pojavi tudi problem o zasebnosti in raznimi procesnimi jamstvi, ki se ob takem sklicevanju pojavijo, vendar teh v diplomskem delu nismo raziskovali.

5 Uporabljeni viri

- Areh, I. (2007). *Psihologija za varnostno področje*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Boden, M. (1994). *Dimensions of Creativity*. Cambridge: MIT Press.
- Cokan, P. (2011). *Kritično mišljenje: priročnik za mladinske delavce*. Maribor: Zavod Pip.
- Crary, J. (2012). *Tehnike opazovalca: videnje in modernost v devetnajstem stoletju*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Inventions*. New York: Harper Collino.
- Day, L. (1999). *Urjenje intuicije: kako izkoristiti moč instinktov*. Ljubljana: Tangram.
- Dean, G., Fahsing, I. A. in Gottschalk, P. (29. 8. 2006). Creativity as a determinant of thinking style in police investigations. *International Journal of Police Science and Management*. 9(2). Pridobljeno 28. 6. 2016 na <http://psm.sagepub.com/content/9/2/112.abstract>
- De Bono, E. (2006). *Lateralno razmišljanje*. Ljubljana: New Moment.
- Damasio, A. (2008). *Iskanje spinoze: veselje, žalost in čuteči možgani*. Ljubljana: Založba Krtina
- Dolenc, S. (01. 03. 2008). Zdravilna moč mišljenja: znanstvena in komplementarna medicina. *Dnevnikov Objektiv*, str. 30.
- Dolenc, S. (1997). Ko spomini lažejo. *Življenje in tehnika*, 3(4), 55-56.
- Dvoršek, A. (2008). *Kriminalistična metodika*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Dvoršek, A. (2008). *Kriminalistična strategija*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.

- Eagleman, D. (2014). *Prikrito, neznano življenje človeških možganov*. Ljubljana: UMco.
- Felson, M. (2006). *Crime and nature*. Thousand Oaks: Sage Publications .
- Goleman, D. (2001). *Čustvena inteligenca na delovnem mestu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Harris, D. (2012). *Failed Evidence: Why law enforcement resists science*. New York: New York University Press.
- Kordeš, U. (2004). *Od resnice k zaupanju*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Kos, M. (2007). *Pomen strateškega mišljenja za kriminalistično strategijo* (Diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Maver, D. (2004). *Kriminalistika: uvod, taktika, tehnika*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Maver, D. (1994). *Kriminalistični spoznavni proces*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Maver, D. (1984). Vloga ustvarjalnega mišljenja pri reševanju kriminalističnih problemov. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 35(3), 213-223.
- Maver, D. (1984). Preiskovalna situacija in kriminalistični spoznavni proces. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 35(4), 312-324.
- Maver, D. (1985). Preiskovanje in logično mišljenje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 36(2), 126-136.
- Maver, D. (1985). Preiskovanje kot spoznavni proces. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 36(3), 222-234.
- Maver, D. (1986). Kriminalistično mišljenje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 37(1), 3-15.
- Maver, D. (1987). *Kriminalističko mišljenje i upotreba poligrafa*. Beograd: neznano.
- Mozetič, P. (2006). Napake sodišč pri odločanju. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 10(1), 329-330.
- Mravljak, R. (2009). *Strateško mišljenje v slovenski kriminalistični policiji* (Specialistična naloga). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.

- Pečjak, V. (2001). *Učenje, spomin, mišljenje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Pečjak, V. in Štrukelj, M. (2013). *Ustvarjam torej sem*. Celovec: Mohorjeva založba.
- Peruš, M. (2001). *Biomreže, mišljenje in zavest*. Ljubljana: Satjam.
- Powell, T. (2007). *Poškodbe glave: praktični vodnik*. Ljubljana: Društvo Vita.
- Salecl, R., Ambrož, M., Bunta, A., Dolenc, S., Halfner, M., Kravanja, A., Plesničar, M. M., Zgaga, S., (2015). *Možgani na zatožni klopi*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Svantesson, I. (1992). *Miselni vzorci in spomin: uspešne tehnike za boljšo uporabo možganov*. Ljubljana: Cankarjeva založba.